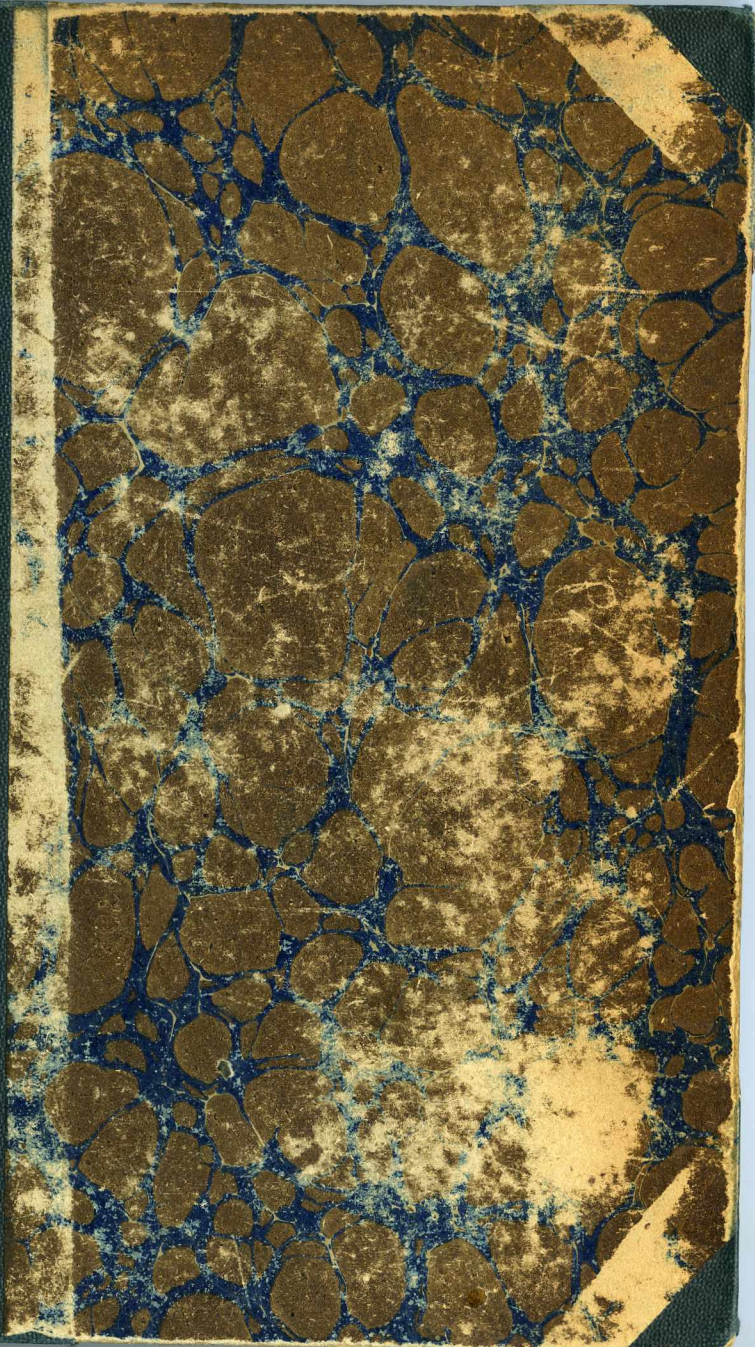

Politikai
röpiratok.

165.

165
1496

Az

ALAPOK
ÉS
ALAPITVÁNYOK
JOGI TERMÉSZETÉRŐL.

J.

JRTA

ORBÁN JÓZSEF

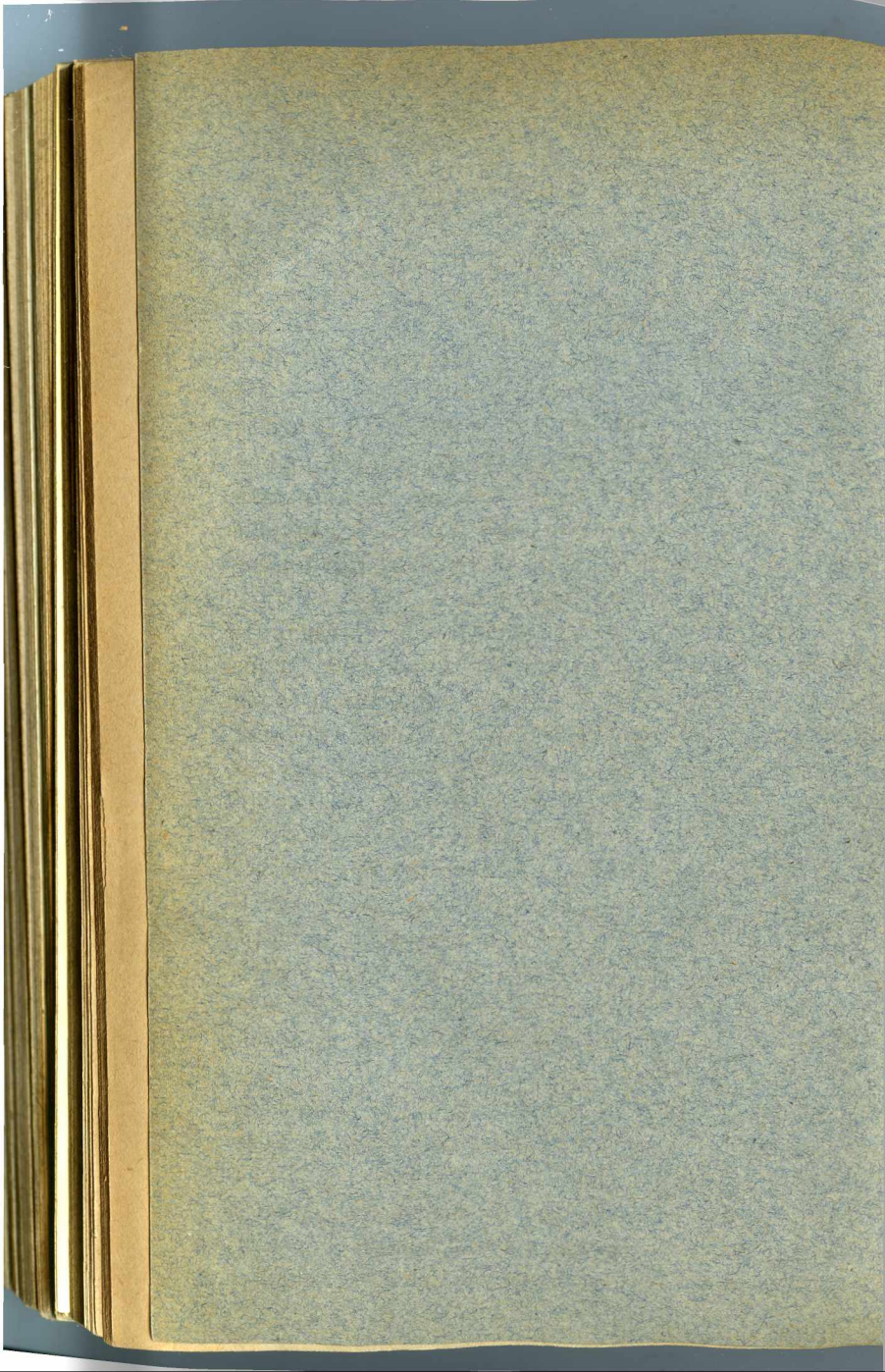
SÁROSPATAKI TANÁR.

*Dr. Ballagi Géza tanár
barátjának*

a szerző.

1882.

BUDAPEST
DEUTSCH Művelődési intézet.

A magyar országgyűlés jelenleg egy igen fontos és nagy horderejű kérdéssel áll szemben, t. i. a vallás-, tanulmányi- és egyetemi alapok és alapítványok jogi természetének kérdésével, melyet a vallás- és közoktatási miniszterium a közel jövőben, már a jelen országgyűlés időszaka alatt bizottsági munkálatok alakjában országgyűlési tárgyalás alá fog terjeszteni.

Félszázad óta vagyis mióta törvényhozásunk reform munkálatait megkezdette, aligha volt tárgy a magyar országgyűlés előtt, mely az állambölcészlet és jogtudomány behatóbb megfontolását s mélyebb bölcseséget igényelné, egyszersmind a vallásfelekezetek egymáshoz való viszonyát s culturalis érdekeit közelebről érintené, mint ezen alapok és alapítványok kérdése.

E kérdés kedvező, vagy kedvezőtlen megoldásától függ, *lesz-e valaha e magyar hazában vallásos tekintetben egyenlőség és viszonyosság* s testté válik-e valaha az 1848: XX. tc. 3. §-ában kimondott magas elv, hogy *minden vallásfelekezetet egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségen fedeztessenek*, vagy legalább kellőleg és egyenlően segélyeztessenek.

Az ide vonatkozó előmunkálatok az alapok és alapítványok jogi természetét elméletileg nem formulázták, de abban mindannyian megegyeznek, hogy gyakorlatilag e kérdéseket foglalja az magában: vajjon a vallás-, tanulmányi és egyetemi alapok törzsvagyonai országos közalapot képeznek-e, melyek felett a rendelke-

zési jog, Ó Felsége, a király főfelügyelete mellett az országgyűlést és a felelős miniszteriumot illeti, vagy pedig kizárólag kath. felekezeti alapok, melyek egyenesen kath. vallási és tanügyi célokra szolgálnak, s melyek felett a felügyelet és rendelkezési jog kizárólag a kath. egyházat illeti.

Ha a kérdés akkép oldatik meg, hogy ezen ropant vagyonösszeg országos közalap, mely felett a törvényhozásnak rendelkezni joga van: akkor követelnünk lehet, követelnünk kell, hogy az országgyűlés vegye figyelembe minden vallásfelekezet méltányos és jogos igényét s az 1848: XX tc. alapján minden törvényesen bevett vallásfelekezetre népessége arányában terjeszse ki annak jótéteményét. Ha pedig akkép oldatik meg a kérdés, hogy azon nagy vagyonösszeg kizárólag kath. felekezeti vagyon, mely felett a rendelkezési jog egyenesen a kath. egyházat illeti: akkor ne szóljunk többé Magyarországon vallás egyenlőségről és viszonyosságról, szakaszszuk ki az 1848: XX. tcikket törvénykönyvünk-ből, mert akkor lesz ismét, mint századokkal előbb volt, minden jog, törvény s békekötések ellenére egy uralkodó, minden állami jogokat és javadalmakat élvező római kath. államvallás s lesznek mellette törvényesen bevett, minden állami jogokból s javakból kizárt felekezetek.

A jelen országgyűlés van hivatva ezen nagy horderejű kérdés felett a közel jövőben itélni és határozni. Miként fog határozni, azt eleve meg nem mondhatjuk, de azt biztosan állíthatjuk, hogy azon munkálatok alapján fog határozni, melyeket a képviselőház által e tárgyban kinevezett fő és albizottságok s egyes megbízott szakértők s előadók elébe terjesztendnek, és azon okmányok alapján, melyeket a vallás- és közoktatási mi-

niszterium, vagy e tárgyban megbizott előadók előterjeszteni jónak látandnak.

Miután pedig, valamint régebben a közalapítványi kir. jogügyi igazgató ugy közelebb a képviselőházból 1880. szept. 30-án kiküldött bizottság előadói, Apponyi Albert gróf és Dr. Apáthy István, képviselők az országgyűléshez beterjesztett jelentéseikben a vallás és tanulmányi alap jogi természetét oly szűkkörű, kath. felekezeti szempontból fogták fel, s oly nézeteket hirtettek azokról a nagy közönség közé, melyek sem a többi előmunkálat szellemével, sem az állam jól felfogott érdekével, sem az ide vonatkozó okmányok intenciójával, sem a történeti igazsággal meg nem egyeztetetők: ez okból mi is, önmagunk és az állam iránti kötelességünknek tartottuk e fontos tárgyhoz érdemileg hozzászólni, s minden felekezeti elfogultság nélkül, a tiszta igazság vezérlete nyomán elmondani, miként fogtuk mi fel, törvényeink szelleme s a történelem adatai és logicája nyomán az alapok és alapítványok jogi természetét e következőkben:

Valamely birtok jogi természete alatt értjük azon birtoknak tulajdoni jogára, dologi jellegére s rendelkezésére vonatkozó minőségét. Ezen fogalmazást az alapok és alapítványok törzsvagyonának jogi természetére alkalmazva, magában a fogalomban rejlő három tényező szerint e három kérdést kell vizsgálatunk tárgyává tenni: 1. Kit illet ez alapok és alapítványok tulajdonjoga; az államot-e vagy a kath. egyházat? 2. Ez alapítványok dologi jellegükre nézve országos vagy felekezeti alapot képeznek-e? 3. Kit illet ezen alapok és alapítványok felett a rendelkezési és kezelési jog, a kath. egyházat-e vagy az államot, s magát a fejedelmet-e kizárólag, vagy a királyt és országgyűlést együtt véve.

Lássuk tehát az első kérdést: kit illet az alapok és alapítványok tulajdonjoga, az államot-e vagy a kath. egyházat?

Hogy e kérdést tisztán földerithessük, ismernünk kell a hazai birtokviszonyok alakulását, fejlődési irányát, a birtokok különféle nemeit s ezeknek a koronához való viszonyát.

Magyarországon a birtokviszonyok alakulása, fejlődése, a rendi jogok külön irányú fejlődése szerint sok változáson ment keresztül, mely változásokat az első felosztástól kezdve végig kísérni nem tartozik feladatunkhoz. Célunkra nézve elegendőnek tartjuk pusztán az eredményt felemlíteni, miszerint hazánkban a rendi jogok kifejlése és megállapodása szerint négyféle birtoknem keletkezett, u. m: egyházi, nemesi, városi és jobbágyi birtok, melyek különböző viszonyban voltak ugyan a koronához, de az örökösödés szempontjából a koronához való solidaritást mindig fentartották. Nevezetesen:

A nemesi birtok akár descensus akár donatió volt, mint a honvédelem alapja, folytonosan megtartotta örök tulajdonjogi természetét, de a korona eventualis joga is folytonosan benne maradt, a honnan magszakadás vagy hűtlenség esetében a birtoknak vissza kellett szállania a koronára, s a koronának azt, hogy a honvédelem alapja sértetlen maradjon, ismét másra kellett átruháznia. *A városi birtok* fejlődési iránya a német gewehr- és olasz municipalis városok jogi természetét követte, vagyis magszakadás esetén visszaesett a birtok a városi testület közösségébe, tehát itt magszakadás esetén a korona nem örökölt; de hogy az állam eventualis jogát e birtokokra nézve is fentartotta, mutatja az, hogy hűtlenség esetében itt is a korona örökölt. *Jobbágyi birtokban* mind magszakadás, mind hűtlenség esetében a földes úr, mint örök-

tulajdonos örökölt, de a korona eventualis joga a földes úr magszakadása vagy hűtlensége esetében itt is folytonosan érvényben maradt. A mi pedig *az egyházi birtokokat* illeti, mely bennünket kiválólág érdekel:

Az egyházi javak sem a descensus, sem a donatio, sem a városi birtokok jogi természetével sohasem birtak, hanem azok az állam erkölcsi céljai elérésére, vallás-erkölcsi és küzművelődési célokra az állam vagyonából kiszakasztott örök alapítványok voltak eleitől fogva, s ugyanazok mai napig, melyeknek jogalánya maga a vallás-erkölcsi és küzművelődési cél, melyre a birtok alapított, u. m. érsekség, püspökség, apátság, zárdák, vallásalap, tanulmányi alap; birtokosa vagy örökhaszonélvezője a célt előmozdító személyiség, testület vagy intézmény: érsek, püspök, apát, vallás- vagy tanulmányi alap; de örök tulajdonosa mindig az állam, mely azt alapította, s melynek tulajdonjoga épen azért mindannyiszor felújúl, valahányszor a birtokos alany működése halál vagy bármi ok miatt megszűnik; ha pedig maga a cél szűnik meg, örök joggal visszazáll az egyházi birtok örök forrására, az államra, vagy más szóval a koronára, mely az államhatalmat képviseli, mely azt vagy más erkölcsi és nevelési célra fordítja, vagy az állam más céljára felhasználja. A birtokviszonyok fejlődésének ez a legtermészetesebb, az állam fenségi eszméjének megfelelő s jogtörténetünk fejlődésével is megegyező logikája.

Teljesen téves tehát azok véleménye, kik azt állítják, hogy hazai törvényhozásunkban a birtokviszonyok fejlődésének alapját a különmemű birtokok *élesen karakterizált ellentéte képezi*. Sőt épen ellenkezőleg, a korona jogaira való solidaris tekintetben nyilatkozott a birtokviszonyok fejlődési iránya. Mert bármely éles jellegű

volt is a válaszfal a nemesi, polgári, jobbágyi és egyházi birtokok között dologi jellegükre nézve, de az örökösödés és tulajdonjog tekintetében azok mind egyenlő fejlődési irányt követtek, végeredményükben mindannyian örök forrásukban, a koronában folytak össze.

És csakis így fogva fel a birtokviszonyok fejlődési irányát, érthetjük meg a magyar közjognak már I. István törvényében gyökerező, I. Lajos decretumában határozottan megállapított, I. Mátyás és II. Ulászló törvényeiben gyakorlatilag érvényre emelt azon sarkalatos alapelvét, hogy a *korona minden birtok forrása vagy gyökere*. Közjogunk ezen jellemző alapelve nem valamely esetleges önkényesen felkapott kifejezés, hanem őseink által az állam jól felfogott eszméjéből öntudatosan megállapított elv.

Az állam eszméjében ugyanis e három tényező nyilatkozik: terület, nép vagy nemzet és központi hatalom. A terület a birtok-, a nemzet a birtokos-, a központi hatalom a fenség eszméjét képviseli. E három tényezőnek egymáshoz való viszonyát az államforma határozza meg. Absolut államban minden hatalom, minden jog a központi hatalomban van összepontosítva, míg alkotmányos államban a hatalom és jog a nemzet és központi hatalom közt meg van osztva, s a két hatalom egymáshoz való viszonya az alkotmány elvein nyugszik. Az állam monarchiai eszméjének jelvénye a korona, melyel a nemzet a maga jogait s azok közt területi birtokjogát is az alkotmány elvei szerint, a központi hatalomra ruhazza, bármely név alatt nyilatkozzék a központi hatalom létezése. A koronában tehát nem csupán a központi hatalom, hanem az uralkodó és nemzet területi birtokjogának eszméje van összepontosítva. Méltán mondhatták tehát őseink, hogy a korona a birtok forrása,

mert ezen közjogi elvvel az államhatalom mindkét tényezőjének területi tulajdonjogát igen bölcsen kifejezték. Alkotmányunk ezen alapelvéből most már szükségesképp következik, hogy az állam területi joga felett a korona egymaga nem, hanem csakis a nemzettel vagy ennek képviselőivel közösen intézkedhetik. Hogy őseink ezen közjogi alapelvet így és nem másképp értették, világosan tanúsítja egyrészt a magyar közjognak egy másik, I. Ulászló koronázásakor kimondott, a fenségi jogokra általánosan vonatkozó alapelve, hogy *a korona ereje és hatálya a rendek megegyezésében áll*; másrésztől államéletünk történetének azon gyakorlata, hogy valahányszor a korona működése megszűnt, mindannyiszor visszazállott az állam területének tulajdonjoga a nemzet birtokába. Sőt ez elvet fejezte ki a *pragmatica sanctio* is, midőn uralkodó házunk mindkét ágának örökösödési jogot adott ugyan a magyar koronához, de magszakadás esetében fentartotta a nemzet örök tulajdonját az állam területéhez.

Előre látom, azt fogják erre mondani a kath. egyház érdekeinek pártolói, hogy a kath. egyház nem az állam területi tulajdonjoga folytán, hanem a korona *jus patronatusi* fenségi jogánál fogva kapta egyházi javadalmaikat s ezen jogánál fogva bírja mai napig, és így azokhoz az államnak semmi joga. Határozottan téves állítás. Hiszen mielőtt a *patronatusi* jognak csak neve is létezett volna, már akkor voltak hazánkban érsekségek, püspökségek, egyházi javadalmakkal gazdagon dotálva. Ezekről is azt állítjátok, hogy a *jus patronatusi* fenségi jogánál fogva kapta a kath. egyház? *Filius ante patrem*? Továbbá kérdem, egy az államtól teljesen idegen külhatalom ruházhatta-e fel az állam fejét oly fenségi joggal, mely az állam területi tulajdonjogára vonatkozik s azt veszélyeztetné? Soha, mert ez egy *souverain*

állam függetlenségének eszméjével ellenkeznek. A kath. egyházat birtokokkal csak az állam két főhatalma, az uralkodó és nemzet ruházhatta és ruházta fel, s a pápától nyert jus patronatusi fenségi jog eredetileg nem az állam területi tulajdonjogára, hanem annak rendelkezési jogára vonatkozott, mint ezt alább bővebben ki fogom fejteni. Továbbá :

A mily téves azon állítás, hogy a kath. egyház javadalmait a korona jus patronatusi fenségi jogánál fogva bírja, épen oly téves annak korollariuma is, miszerint : az egyházi javak örökre megtartják azon dologi minőségüket, hogy egyházi jellegűek, még akkor is, ha az intézmény vagy cél, melyre azon javadalmak rendeltettek, megszűnnék? mert az más szavakkal azt tenné, hogy az egyházi javak örök tulajdonjoga nem az államot, hanem a kath. egyházat illeti. Ez elvnek úgy maga a kath. egyháznak az államhoz való jogi állása, mint ezen javadalmak minősége, s az államhoz való viszonya határozottan ellene mond. Ugyanis :

Az egyházi birtokok törzsvagyonának tulajdonjoga soha nem illette, nem is illethette a kath. egyházat. Először azért, mert a kath. egyház sem mint concret állomány, sem mint valláserkölcsei cél soha törvényeink értelmében jogalany nem volt, következésképp birtokképességgel sem birhatott. Nincs példa reá okmányaink összes történetében, hogy valaha valaki, akár fejedelem akár magán ember a kath. egyházra, mint concret állományra, birtokot hagyományozott volna. Ezen a kath. egyházi birtokviszonyokat élesen jellemző tény már az 1874-iki albizottság fölemlítette, de okát nem mondotta meg. Mi megmondjuk az okot is. Lehetnek jogalanyok a kath. egyház egyes institutiói, jótékony intézményei, péld. érsekség, püspökség, káptalanok, konventek, szer-

zetek, iskolák, vallás és tanulmányi alap stb., s ezekre lehetett is alapítványokat tenni; de maga az egyh., mint concret állomány soha nem lehetett s egy souverain állam, jól felfogott érdekeit tekintve nem is lehet jövőre sem. Miért? Azért, mert a hath. egyház súlypontja nem az államban van, hanem azon kívül esik. A kath. egyház minden intézményei kívülről jövő hatás alatt állanak, s az egyház legfőbb feje, a pápa által kormányoztatnak. Szemben ily hatalommal, mely karjait az egész világra kiterjeszti, s mit egyszer megragad, isteni joggal szorítja magához, az állam függetlensége folytonosan veszélyeztetve volna. Mert ugyan kérдем, ki biztosíthatná az államot arról, hogy azon esetben, ha az egyházi birtokokat s alapítványokat a törvényhozás a kath. egyház örök tulajdonába átbocsátná, nem jönne e kedve ama kívül eső hatalomnak ezen javadalmakra és alapítványokra kezét rátenni s azokat saját céljára fordítani; holott a legszigorúbb tiltó törvények dacára is nem egyszer kísérlette meg ama külhatalom a püspökségek és szerzetek birtokairól önkényesen rendelkezni, és valóban sokszor rendelkezett is. Jól tudták ezt bölcs eleink, s azért tiltakoztak folytonosan ez idegen hatalom beavatkozása ellen, számos törvénycikkben, melyek közül, azt hiszem, elég bizonyítvány lesz csak e kettő is: Az 1495. 31. cikk vízbefulusztással fenyegeti az ország szabadságának azon közháborítóit, kik egyházi javadalmakat mástól, mint a királyi felségtől elfogadni, s az ország régi szabadsága ellen azokban megmaradni merészelnének; I. Mátyás király pedig ily erélyes választ intézett Arragoniai János római legatushoz: Két hatalom egy országban nem lehet; tudja meg azért a pápa, hogy a magyar nemzet azon kettős keresztet, mely országunk címere, hármassal keresztte változtatja inkább, mintsem

megengedje, hogy a szent szék osztogassa az egyházi hivatalokat, melyeknek osztogatása a magyar korona joga. (Kollar: Hist. dipl. III. 15. lap). És ha az országgyűlés ma is ezen egyházi birtokok tulajdonjogáról lemondana, mint ezt a tervben lévő kath. egyházi autonomia akarja: még csak nem is szólhatna többé jogosan sem a király, sem az országgyűlés ezen idegen beavatkozás ellen, mert maga áldozná fel jogát oly testületnek, mely felett amaz idegen hatalom rendelkezik. Caveant consules, nequid respublica detrimenti capiat. Mert a mely jogot egyszer önként feláldoztunk, nem lehet azt többé visszaszerezni.

Nem illeti továbbá a kath. egyházat az egyházi birtokok tulajdonjoga azért sem, mert történelmünk és törvénykönyvünk számos bizonyítványai szerint (Verb. I. 84) ezen birtokok eredetileg az államháztartás és honvédelem alapjául szolgáló várbirtokokból hasítottak ki; tehát nem per descensum birt javakból, nem is hereditásból vagy proprietásból adományoztattak, hanem oly államjavakból, melyeket nem lehetett örök tulajdonjoggal eladományozni. (Lásd: Horváth István »Gyökeres nemzetségek« című művének 25—35. lapjait a descensus, hereditás, possessio és feudum különbségeiről). Már I. István (II. k. cap. 35) határozottan megkülönbözteti az örök tulajdoni birtokokat (proprietas) és donatiókat az egyházi és várbirtokoktól: »Consentimus igitur petitioni totius senatus, ut unusquisque dominetur *propriorum, similiter et donorum regis, dum vivit, excepto quod ad episcopatum pertinet et comitatum.*« Itt, mint látjuk, éles válaszfal van vonva egyrésztől a proprietás és donatió, másrésztől az egyházi és várbirtok között. Amazoknak kiki szabad ura volt, ezek pedig állami feudumok voltak. Az egyházi birtokokról szóló régi oklevelek-

ben nincs is szó soha hereditásról vagy proprietásról, hanem curta vagy curtis, mansio vagy mansumokról, melyek mint tudjuk, feudalis birtokok voltak. I. Gejza egy 1075-ben kelt alapító levelében, melylyel a Garam melletti apátságot alapította, jó elő a „hereditas“ szó. De épen maga, ez egy szó képes gyanússá tenni ezen oklevelet. Mert maga a király sem adományozhatott oly birtokot, mely a korona eventualis jogát veszélyeztette volna.

De továbbá az egyházi birtokok szoros értelemben vett donatiók sem voltak. Mert donationalis rendszerünk szerint testületekre, holt kezekre donatiót tenni nem lehetett, hanem csak örök alapítványt. Továbbá a donatorius birtokos birtokát teljes tulajdonjoggal bírta, arról a törvény korlátai között szabadon rendelkezhetett, ahoz többé a koronának hűtlenség és megszakadás eseteit kivéve semmi joga nem volt. Ellenben az egyházi jövedelmekről a korona mindenkor szabadon rendelkezett a javadalmak congruáit megállapíthatta, a fölösleget más célra fordíthatta, a papi tizedet lefoglalhatta s haszonbérbe kiadhatta, sőt a fölösleges javadalmakat vissza is vehette s világiakra inscribálhatta; a mikre törvényeinkben, mind a régi mind az újabb korban elég bizonyítványt találunk. És így az egyházi birtokok nem jogi értelemben vett donatiók voltak, hanem az állami birtokokból valláserkölcsei célokra: templomok, iskolák fenntartására kiszakasztott, s az alapítványi célok által korlátolt országos alapítványok, melyek az illető javadalmaknak nem in perpetuum donationem, hanem in perpetuum elemosinam adományoztattak, s épen ezért törvényeinkben nem is neveztetnek soha donatióknak, hanem beneficia ecclesiasticaí dotatiók, collatióknak, vagyis örök haszonélvezeteknek. (Verb. I: XI.)

Igy fogták fel e tárgyat a Ghycy Kálman és Horváth Mihály elnöktele alatt működött albizottságok. Igy fogta fel Szepessy Imre, kir. jogügyek igazgatója is, azon különbséggel, hogy míg a cél fenáll, addig ezen birtokokat az állam el nem foglalhatja. Igy értették királyaink folytonosan, midőn azok intercalaris jövedelmét a kincstár részére, széküresedés vagy javadalmas változása alkalmával mindig lefoglalták. Igy értették országgyűléseink is, midőn azok jövedelméről, mihelyt a hazának szüksége volt reá, szabadon rendelkeztek; sőt az elpusztult egyházi intézmények javait más célra fordították. A többek közt a bácsi országgyűlés 1518-ban egész határozottsággal felhatalmazza a királyt, hogy a főpapi javadalmakból a zsirosabbakat (pingviores) a kincstár részére foglalja le, s mindaddig tartsa meg, míg adósságait ki nem fizeti. Ugyszintén az 1525-ki rákosi országgyűlés lefoglalta a papi tizedet a haza szükségei fedezésére; az 1548 és 1550-iki országgyűlések pedig rendelkeztek az elpusztult egyházak káptalanok és kolostorok vagyonairól.

Igaz, hogy ezen alapítványokról szóló oklevelek záradékaiban rendszeren bennfoglaltatik a donatiók ezen jellemző kifejezése: *damus, donamus, conferimus, jure perpetuo et irrevocabili tenendum, possidendum, pariter et habendum*; de ezek az okleveleknek csak a szokás által szentesített rendes formulái, törvényes kellékei voltak, melyekre a régi korban, midőn a vagyonbiztonság nem valami erős lábon állott, midőn a világiak az egyháziak vagyonait sokszor megrohanták és elfoglalták; az egyházi birtokjogok biztosítása végett épen oly szükség volt, mint a világiak részére adott donatiókban. De ezek épen oly kevésbé bizonyítják az egyházi birtokok donationalis természetét, mint az oklevelek szokott exordiumai, intima-

tiói, proemiumai, melyek szintén mind az egyházi mind a világi birtokokról szóló oklevelekben benfoglaltatnak, mert a birtokok jogi természetét mindig az oklevelek tartalma határozza meg.

Még kevesebb bizonyítéki súlylyal bírnak az oklevelek záradékában előjövő *átkok*, melyekkel némelyek az egyházi birtokok donationalis természetét szintén bizonyítani akarják; mert ezen atkok csupán az oklevelek hamisítói ellen tétettek az oklevelekbe. Nagy számmal lévén ugyanis az oklevélhamisítók hazánkban is, ezek ellenében az alapítók, a kor beteges felfogása szerint, iszonyú átkokkal igyekeztek azokat a hamisítástól megvédelmezni; péld. a veszprémi püspökség alapító levelében: „tercentorum decem et octo patrum (a niceai egyh. atyák) anathemate feriundum, atque perpetuali suplicio tradendum, jugiterque barathri poena perpetuo fore concremandum.“ Ezen átkok a 11, 12. és 13-ik századi oklevelekben voltak használatban, azontúl megszűntek: csupán I. Lajos decretuma végén jó elő még kivételképen. De ezek még kevésbé mutatják az egyházi javak donationalis természetét, mint a fönnebbi kifejezések: sőt inkább arról győznek meg bennünket, hogy miután törvényeink történetéből tudjuk, hogy az okleveleket többnyire egyházi férfiak írták, s ezek éltek vissza leginkább a bennök vetett bizalommal, miután tudjuk, hogy a Földvári apát apátsága számára két hamis oklevelet készített, hogy I. Mátyás király Döbrönte Tamás, nyitrai püspököt megfosztotta 1464-ben hivatalától, mivel a királyi oklevelekről a hiteles pecséteket leszedte és hamis oklevelekre rakta, s ugyanő az egri káptalant megfosztotta pecsétjétől, mivel hamis okleveleket hiteles pecsétekkel erősítettek meg, s ugyancsak az egri franciscanus barátok Eger Lövé nevű falura hamis fassionalis

levelet koholtak : mindezen adatok mondom, inkább arról győznek meg bennünket, hogy azon roppant vagyontömeg, melyet a kath. egyház bir, nem mind igaz úton jutott a mult időkben annak kezére.

Az elmondottak nyomán tehát minden kétség nélkül megállapíthatjuk, hogy a kath. egyházi birtokok jogi természetükre nézve valóságos államjavak voltak kezdetől fogva, s ugyanazok mai napig, oly javak, melyeket őseink vallás-erkölcsi és nevelési célokra, a haza összes polgárai részére az állam vagyonából szakasztattak ki, s a kath. egyház azoknak nem örök tulajdonosa, hanem örök hasznélvezője mindaddig, míg a vallás-erkölcsi vagy nevelési cél fennáll ; ha pedig maga e cél szűnik meg, vissza kell szállniok ezen birtokoknak örök forrásukra, az államra, vagy más szóval a koronára, mely az állam területi örök tulajdonját képviseli.

Közelebb menve már most az alapok és alapítványok jogi természetének kérdéséhez :

A mit eddig az egyházi javadalmak tulajdonjogára nézve általában elmondottunk, mindazok a vallás- és tanulmányi alapokra nézve is jogérvénnyel birnak. Ezek is eredetileg vallás-erkölcsi és nevelési célokra legnagyobb részben az állam vagyonából az állam által alapítottak, vagy jogilag azok tartozékát képezik. A veszprémvölgyi apácák kolostorát I. István, a turóci prépostságot IV. Béla, a bozoki prépostságot szintén I. István, a pornói apátságot II. Endre királyaink az állam vagyonából alapították, melyek jelenleg a tanulmányi alap törzsvagyonát képezik. De miután maga a cél, melyre ezen birtokok alapítottak, megszűnt, miután a testületek, melyek a vallás-erkölcsi célt előmozdították, ele-

nyésztek: azoknak birtokai is elvesztették azon dologi minőségüket, hogy egyházi jellegűek; — állami jellegüket visszanyerték s visszaszállottak örök forrásukra, az államra. Így értették ezt királyaink és országgyűléseink is folytonosan. Az 1548. és 1550-iki országgyűlések az elpusztult káptalanok, kolostorok és egyházak jogairól, mint állami vagyronról országgyűlésileg rendelkeznek. Mária Terézia királynő a magyar kir. helytartótanácsához 1773-ban intézett leiratában az eltörlött jezsuita rend birtokairól úgy nyilatkozik, hogy azok terheikkel és jövedelmeikkel együtt az államra visszaszállottak (ad statum publicum reciderunt). II. József császár midőn a fölösleges zárdákat eltörölte, azok vagyonainak egy részét világi egyéneknek adományozta, más részét pedig eleinte a királyi kincstárban kezelteni, — majd a vallásalapba beolvasztatni, de a helytartótanács által kezelteni rendelte. Ugyan ő a tanulmányi alapot mindjárt trónra léptekor a királyi udvari kincstárba olvasztotta, s bár a m. kir. cancellaria ez ellen erélyes előterjesztést tett, az uralkodó előbbi nézete mellett maradt s rendeletét fogatosította.

Azón véleményt, melyre a kath. egyház öröktulajdonának pártolói szintén sulyt fektetnek, hogy t. i. *a magszakadás törvénye egyházi birtokokra nem alkalmazható*, szintén történeti adatokkal cáfoljuk meg. Nevezetesen:

IV. Béla az atyja által eladományozott várföldeket a Szent Lázár és Szent János egyházi lovagrendektől, miután azok működése megszűnt, visszaszedte. Róbert Károly az eltörlött templariusok birtokait a korona részére bevonta s világi egyéneknek ajándékozta. A lékai templariusok birtokait, ha jól vagyunk értesülve, mai napig a gr. Nádasdy család, a szentpéteri templariusokét a gr. Szirmay

család birja. Sőt maga, Mária Terézia királynő a helytartótanácsához 1773. november 26. intézett leiratában az eltörölt jezsuita rend birtokait „*caduca bona*» névvel nevezi, a mi világosan mutatja, hogy a magszakadás törvénye alól az egyházi birtokok sem voltak kivéve.

Mindezen adatok tehát kétségtelenül bizonyítják, hogy az alapok és alapítványok törzsvagyonai jogi természetekre nézve, valamint eredetileg, államvagyonok, vagy azok tartozékai voltak, úgy ma is, miután a valás-erkölcsi cél, melyre fordítottak, megszűnt, valóságos államvagyonok, s azoknak örök tulajdonosa a kath. egyház valamint régebben sem volt, úgy jövőre sem lehet, még akkor sem, ha a kath. egyház mint jelenleg tervezetik, önálló autonomicus szervezetet nyerne.

Mi a kath. egyház autonómiáját, oly értelemben, mint azt mi felfogjuk, t. i: szabad államban szabad egyház Róma hegemoniája nélkül, a legnagyobb örömmel üdvözlőnk, mert az biztos kezességet nyujtana nemcsak arra nézve, hogy a kath. egyház nemzeti szellemben fejlődne, hanem arra nézve is, hogy a nemzet szellemétől különböző, azzal ellenséges érdeket többé, mint a mult időkben igen sokszor, nem képviselne. De oly kath. autonomia, mint 1871-ben terveztetett, mely minden állami befolyástól függetlenül, minden institutióban, egyh. és nevelési intézményeiben, a római szék befolyása és intézkedése alatt állana, mely a világi elemet nemcsak a hittani és liturgiai, hanem az egyházkor-mányzati és fegyelmi ügyekből is teljesen kizárná, mely a kath. egyház birtokában lévő összes javak, alapok és alapítványok, mint saját telekkönyvi birtokai felett az államtól függetlenül intézkednék: ily autonomia magára az államra nézve lehető legveszélyesebb intézményné válnék. Nemcsak azért, mert örökös investitura-féle zava-

rokra nyitná még az utat, hanem főleg azért, mert a kath. egyházat oly joggal ruházná fel, minővel Európa civilizált államainak egyetlen egyháza sem bír, t. i. az állam törvényétől független s egy idegen hatalom befolyásától s intézkedésétől függő birtoklási joggal, a mi egy független állam fogalmával homlokegyenest ellenkezik. És ha az országgyűlés az állam ezen tulajdonjogát bármí érdekből feláldozná, egyrésről maga nyitna utat oly üzelmekre, minőt legközelebb a szerb patriarchatusnál láttunk: másrésről oly jogot áldozna fel, mely nem az övé, hanem minden utánna következő nemzedéké.

Második főkérdés az: vajjon az alapok és alapítványok országos vagy felekezeti alapot képeznek-e!

Ezen kérdésre a közelebb lefolyt országgyűlés képviselőházának 1880. szept. 30-án tartott üléséből kiküldött bizottság előadói, Apponyi Albert gróf és Apáthy István fősúlyt fektetnek, annyira, hogy a tanulmányi alap előadója a képviselőházhoz adott jelentésében kizárólag e kérdés tárgyalásával foglalkozik. A vallásalap előadója pedig a vallásalap keletkezésének s forrásainak elsorolása után, azon elvből indulva ki, hogy valamely birtok jogi természetét a cél határozza meg, melyre a birtok alapított, ebből azon eredményt vonja le, hogy miután az alapok és alapítványok törzsvagyoni egyházi forrásból fakadtak s folytonosan kath. célokra fordítottak: tehát azok jogi természetökre és rendeltetésükre nézve kizárólag kath. jellegűek, s egyenesen kath. felekezeti alapot képeznek. E mellett mindketten fősúlyt fektetnek a király főkegyúri jogára, mint a melyben van lefektetve az alapok és alapítványok eredetének jogalapja.

Mi is súlyt fektetünk e kérdésre, mert hiszen e

kérdés szerencsés megoldásában rejlik a vallásegyenlőség és viszonyosság elve megtestesítésének egyik alapja. De azzal a különbséggel, hogy míg az előadók elavult törvények, magukat túlélt institutiók elveire támaszkodnak, addig mi az igazság és méltányosság elveiben, az újabb államjog és életteljes törvények forrásaiban keresünk nézeteinknek táplálékot. Nevezetesen :

A vallás és tanulmányi alapok és alapítványok előadói I. Ferdinándnak 1548: 12. és 1550: 19. törvényeikéből, továbbá I. Rudolfnak 1586: május 19-én kelt, s a túróci apátságra vonatkozó adományleveléből, ugyszintén Mária Terézia alapító leveléből és II. Józsefnek az eltörölt zárdák vagyonaire vonatkozó rendeleteiből, nemkülönben az 1715: 74; 1723: 70; 1741: 5. törvényeikéből, — melyekben a fejedelem legfőbb kegyúri jogai vannak megállapítva —, akarják kifejteni azt, hogy az alapok és alapítványok törzsvagyonai, valamint eredetileg a kath. vallás céljai előmozdítására alapítottak, úgy későbbben is folytonosan kath. célok előmozdítására fordítottak. No bizony, ennek magyarázatára kár volt iverket vesztegetni! Hiszen ezt mindenki tudja, mindenki elismeri; s törvényhozásunk történetének minden lapja hangosan beszéli. Minden kétség nélkül elismerjük mi is, hogy valamint Európa más nemzetei, úgy a magyar országgyűlések sem ismerték fel mindjárt a reformatio létrejötte után a vallás és lelkiismereti szabadság elvének roppant fontosságát s úgy oldották meg a kérdést, a mint azt a papság érdeke/kivánta; elismerjük azt is, hogy miután a reformatio szellemi fegyverrel, a tudomány és iskolák fegyverével támadta meg az orthodox egyházat s félszázad alatt 30 millió hívőt szakasztott ki a kath. egyház kebeléből: az erkölcsi hitelében és léteében megíngott orthodox egyház is kénytelen volt ma-

gát hasonló fegyverrel védelmezni, jámbor életü, tudós papokat neveltetni, kik a népet a régi igaz kath. hitben megtartsák s az etévedetteket arra visszavezessék; kénytelen volt iskolákat alapítani, hol alkalmas tanítók képeztessenek s a szépreményü ifjak oktattassanak és segélyeztessenek; hogy tehát e szükség és fenyegető veszély hozta létre a 1548: 12. és 1550: 19. tcikkeket a kath. egyház érdekeinek megóvására; sőt tovább menve, elismerjük azt is, hogy az elhírhedett „Lutherani comburantur“-féle törvénycikk óta egész II. Józsefíg országgyűléseink a kormány és klerus befolyásával minden vallásos kérdést a kath. egyház érdekében igyekeztek megoldani, kivéve azon országgyűléseket, hol a nemzet fegyverrel kezében vivta ki polgári és lelkiismereti szabadságának szent jogait; elismerjük azt is, hogy a Habsburg-fejedelmek I. Ferdinándtól kezdve egész II. Leopoldig, legfőbb kegyúri jogukra támaszkodva, minden vallásos dotatiót a kath. egyház fényének előmozdítására tettek, a többi felekezetet pedig, különösen a protestansokat, az állami dotatiókból kizárták, sőt a felekezeti gyűlölet a protestansokat még saját vagyonaiktól s alapítványaiktól is megfosztotta, lelkészeiket, tanítóikat elűzte, úgy, hogy valóban csak a protestantismus végtelen szivósságának s mély vallásos érzületének, s egyes szabadszellemű megyék ellenhatásának köszönhető, hogy végkép el nem pusztultak. Ezeket nem szükség hosszasan mutogatni. Történelmünk minden lapja hangosan beszéli ezeket s mint igaz bíró, el is mondotta régen felette kárhoztató ítéletét.

De hát itt nem az a főkérdés, hogy országgyűléseink és királyaink miféle dotatiókat tettek a kath. vallás fenntartására és fényének emelésére, hanem ez: vajjon a vallás- és tanulmányi alapok és alapítványok or-

szágos vagy kath. felekezeti alapot képeztek-e eredetileg s confessionalis jogi természettel bírnak-e jelenleg is?

Hogy e kérdést tisztán földeríthessük, vizsgálat alá kell vennünk az alapok és alapítványok törzsvagyonait részletesen s kimutatnunk, melyek azok közül országos, melyek kizárólag kath. felekezeti jellegű alapok.

A mi elsőben a vallásalapot illeti:

A vallásalap törzsvagyonát alkotják:

I., III. Ferdinánd és III. Károly királyoknak a pozsonyi kamarai kincstár terhére alapított, évenként fizetett 16,000 frt, mely összegnek felmaradt tőkerészlete a vallásalapba olvasztatott. Már maga a forrás, melyből alapított, mutatja ez összegnek országos jellegét. Ezen összeg folytonosan a kath. egyház vallásos céljaira fordított (misék, szerzetesek segélyzése). De az újabb időben kiadása az állam érdekeivel ellenkezőn, 1868-ban a költségvetésből kitöröltetett.

2., A palesztinai szent helyek fenntartására szolgáló commissariaticus alap, 118,600 frt értékben. Ezen összeg forrása is országos jellegű, mert kétségkívül Árpád-kori királyaink alapították a Palesztinába zarándokló magyarok számára. A törökuralom korszakában keresztény foglyok kiváltására fordított a trinitarius szerzet gondozása alatt, majd II. József által a vallásalapba olvasztatott. Egyébiránt ezen tőkeösszeget egyes kegyes zarándokok is nevelték később alapítványaikkal, és így ez már nem tisztán állami, hanem vegyes, az az országos és kath. felekezeti alap. De mennyi egyik vagy másik összege, azt aligha lehet valaha kimutatni.

3., Legtekintélyesebb részét teszik a vallásalapnak a II. József császár által eltörölt férfi és női zárdák és remeteségek ingó és ingatlan vagyonai, melyeknek tőkeállománya az 1879. évi zárszámadás szerint, 21,319,058

frt 91 krral tüntettetett ki, és így 2,871,634 frttal kevesebb, mint tíz évvel előbb, 1868-ban volt, és még ebben bennfoglaltatik a horvát-szlavon vallásalap, 1,590,051 frt 41 kr. értékben, de a mely azóta már a magyar vallásalapról kihalótt.

Ezen tetemes törzsvágyon forrása is eredetileg országos jellegű volt s állami jogtermészetét később is megtartotta. Országos jellegű volt alapításakor, mert hiszen akkor, midőn ezen zárdák alapítottak, nem is volt még más felekezet az országban, mint katolikus és így az állam összes polgárai részére kellett alapíttatniok. Országos jellegűek maradtak később is azért, mert eltöröltetésükkor megszűnván a cél, melyre alapítva voltak, visszaesett a vágyon az állam birtokába, s II. József azt elsőben a birodalomi kamarai kincstárban kezelte, majd a helytartótanácsra bízta, némelyeket az alap ingatlan vágyonai közül elcserélt, másokat világiaknak adományozott, a mit nem tehetett volna, ha azokat nem állami vágyonoknak tartja. Hogy később az összes vágyon kizárólag a kath. egyház céljaira fordított, ez a dolog lényegén, hogy azok állami jellegűek, mit sem változtat; csakis annyit mutat, hogy az uralkodó egyház édes gyermeke volt mindig úgy az államnak, mint a fejedelemnek, a többi pedig páriája; amazt biborpalástba öltöztették, ezek szerencsések voltak, ha megtürték őket az apai házban. De mai nap már, midőn a vallásfelekezetek egyenjogúsága az újabb államjog axiomájává vált, midőn a vallás egyenlőség és viszonyosság elvét országgyűlésünk is zászlójára írta, midőn minden honpolgár egyenlően viseli az állam terheit: továbbra is csupán egy vallásfelekezetet részeltetni az államvágyon jótéteményében, a többieket pedig abból teljesen kizárni: ez nemcsak elvtagadás lenne az országgyűléstől, hanem oly

méltatlanság, mely a vallásgyűlöletnek vetné el századokra magvát. A törvény, mint Odin kardja, teremt és öl. Ha jó, teremt békét, nyugalmat, boldogságot, ha rossz, lesújtja, megöli az állam és társadalom szellemét. Ez a legjobb tanács, a mit adhatunk mindazoknak, kik hivatva vannak az állam és társadalom bajai orvoslására. A vallásalap törzsvagyonát képezik még

4., Az eltörlött szerzetesrendek birtoka után, a vallásalap részére kiutalványozott földtehermentesítési kötvények és szőlőváltási papírok; továbbá a béli és vaskői uradalmak örökhaszonbéri váltása, 184,000 frt értékben; úgyszintén azon 3000,700 frt, melylyel a magyar főpapság részint várerődítési segély, részint pro cassa parochorum címe alatt, évenként fizetett terheit 1858-ban megváltotta. Dacára annak, hogy magánjogunk megállapított régi elve szerint a tartozék a földolog jogi természetét követi, dacára annak, hogy a várerődítési segély s a lelkési pénztár részére évenként fizetett összeg a főpapoknak oly kötelezettsége volt, melyre őket mind a fejedelem, mind az országgyűlés törvényesen kötelezhette: mi a vallásalap ezen vagyonait kizárólag kath. felekezeti alapoknak tartjuk, azért, mert az 1848: 9. tcikk 1. §-a mindenféle úrbéri veszteség kármentesítését, a birtokviszonyokra tekintet nélkül a nemzeti becsület védpajza alá helyezte. De azt kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy a főpapságnak a várerődítési segély és lelkési pénztár terheitől földtehermentesítési kötvényekkel való megváltása oly törvényellenes módon történt, melyet sem az idő kényszerítő körülményeivel, sem a kath. egyház jól felfogott érdekeivel nem birunk igazolni. Megváltotta ugyanis a főpapság magát a nevezett terhektől a római szék és a bécsi miniszterium közbejöttével, oly időben, midőn hazánkban sem nyilvános élet, sem országgyűlés

nem volt, holott ily nagy horderejü intézkedésnél, hol az állam mind kulturális, mind anyagi tekintetben oly mélyen érdekelve volt, a rendelkezés joga mind a régi, mind az 1848-ki törvények szerint, Ő Felségével közösen az országgyűlést illette volna. Mert ha törvényhozási tény volt az, hogy a főpapság a haza védelmére birtokai arányában banderiumokat tartson, mint ezt számos országos törvényünk, különösen Zsigmond 1412-ki decretuma bizonyítja; ha törvényhozási tény volt az, hogy a banderiumok megszüntével a főpapság honvédelmi kötelezettségét birtokaránylagos pénzfizetés által rója le: akkor kétségtelen dolog, hogy a honvédelmi kötelezettség végleges megváltásának is törvényhozási ténynek kellett volna lennie. És ha a főpapság azon absolut korszakban nemzeti hivatásának tudatára emelkedik, kétségkívül nem lett volna szabad megengednie, — bármi előnyös volt is a megváltás reá nézve, — hogy a magyar állam és magyar egyház ily nagyfontosságú jogkörébe a bécsi miniszterium beavassa magát s abban véglegesen intézkedjék. Miután pedig az általános védkötelezettség behozatalával, a honvédelem azon terhe, mely eddig a főpapságon feküdt, a haza összes polgárainak vállaira ment át, a főpapság pedig ezért őket nem kárpótolta, s a megváltás után többé nem is kárpótolhatja: most már az országgyűlésnek kötelessége a haza polgárait véráldozataiért kulturális érdekeik ápolásával valláskülönbség nélkül kárpótolni, vagyis az országos jellegű alapokban egyenlően részesíteni. Ezt kívánja az igazság és méltányosság, erre utal az 1848: 20. tc. 3. §-a, melyet, mint a nagyemlékü Eötvös báró mondá, nem lehet többé ignorálni.

5. A megürült egyházak interkalaris jövedelmét illetőleg:

Ezen jövedelem monarchiánk kezdete óta jogilag

mindig a királyi fiskust illeti, s a korona jogositva volt azt az állam szükségleteire fordítani, vagy más céljaira mint kincstári jövedelmet felhasználni. Verbócy I: 10. címében mondja, hogy a korona a praelatusoknak és egyházi férfsiaknak valóságos és törvényes örököse. Sőt II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinánd királyaink magukat a főpapi javadalmakat is, ha a haza szüksége úgy kívánta, világi egyéneknek is elzálogosították. Az egri püspökség egy időben Perényi Péternek, a nyitrai Török Bálintnak, a nagyváradi Czibak Imrének, az erdélyi Dobó Ferencnek, a pécsi Szerecsény Jánosnak, a győri Bakács Pálnak volt inscribálva, mint ezt az 1537: 19, 1542: 3. és 1548: 8. cikkkek világosan tanusítják.

Már maga, e százados gyakorlat is világosan tanúsítja ezen jövedelmi forrás országos jellegét. De későbbi fejedelmeink is mindenkor szabadon rendelkeztek ezen jövedelemmel. III. Károly a szentgotthardi s pécsváradi apátságokat és győri püspökséget egy ideig üresedésben hagyván, azoknak interkalaris jövedelmét új templomok építésére szegényebb lelkészek segélyezésére fordíttatni rendelte. II. József császár minden megürült egyh. javadalom jövedelmét a vallásalapnak engedte; I. Ferenc király a vallásalaptól ismét visszavette s a királyi kincstárba fizettetni rendelte, míg végre Ó Felsége I. Ferenc József királyunk az interkalaris jövedelmeket az absolut korszak idejében, 1855 márt. 17-én kelt, s Bruck báró, cs. kir. pénzügyministerhez intézett leirata által ismét a vallásalapba fizettetni rendelte.

Ha már most az elmondottak nyomán a vallásalap ezen jövedelmének jogi természete felett akarunk véleményt mondani, itt sem az a kérdés sarkpontja, hogy egyik vagy másik királyunk mi célra fordította az interkalaris jövedelmet, hanem az, hogy országos, vagy kath.

felekezeti jellegü-e ezen alapösszeg. Ha kizárólag kath. felekezeti jellegü lett volna, tartozott volna azt a király és országgyűlés mindig kath. felekezeti célokra fordítani. De e véleménynek törvényhozásunk történelme határozottan ellene mond, mert mint fentebb láttuk, fordíthatták és fordították a kincstár és korona bármely szükségletére. És így ez összeg jogi természetére nézve valóságos országos alap, mert a korona törvényes jövedelméből adatott a vallásalapba. És miután ezen intézkedés is akkor történt, midőn Magyarországon sem nyilvános élet, sem országgyűlés nem volt, mely az állam érdekei mellett szót emelhetett volna: kétségkívül nem jó szolgálatot tett a főpapság a hazának akkor, midőn ezen tetemes jövedelemforrást a római szék és a bécsi miniszterium segítségével a korona jövedelmei közül kiszakasztotta. Most tehát, midőn ezen alapok jogi természetéről legelsőben van szó, kötelessége az országgyűlésnek ezen alapot is államszámvitelbe venni, s az állambölcsesség követelményei szerint közcélokra felhasználni.

A mi a tanulmányi alapot illeti :

A tanulmányi alap az eltörlött jezsuita rend ingó és ingatlan vagyonaiból vette eredetét, melyek a szerzet eltörlötése után a koronára visszaszállván, M. Terézia királynő a törzsvagyon fő részét „*tanulmányi alap*“ címe alatt jogalanynyá létesítette, s az alapjövedelmét közművelődési célok előmozdítására és fenntartására rendelte. Ez alap később, az ingatlan birtokok járulékaival, földtehermentesítési kötvények s szőlőváltásági papirok tőkéjével s csekély magán alapítványokkal is növekedvén, az 1868-ik évi zárszámadás szerint, 9,853,189. frtot tett; ma, ha jól tudjuk, egy millióval kevesebb. Miért? nem tartozik célunkhoz vizsgálni; feladatunk e helyen csupán

az lévén, hogy kimutassuk : vajjon ezen alapok országos vagy kath. felekezeti alapot képeznek-e?

A tanulmányi alap előadója a képviselőházhoz beadott jelentésében a tanulmányi alapot kizárólag kath. felekezeti alapnak tartja; egyrésztől azért, mert a magyar királyok azon javakat, melyek ezen alapnak legnagyobb részét teszik, mint a római kath. egyház fővédnökei adományozták; másodszer azért, mert a királyok az egyh. javakat, ha azok a koronára szállottak, csakis egyh. célokra fordíthatták; harmadszer azért, mert az 1548: 12 és 1550: 19 tcikkek az elpusztult kolostorok és káptalanok javait kath. egyházi célokra fordítani rendelték; negyedszer azért, mert midőn I. Rudolf ezen javak egy részét 1586-ban a jezsuita-rendre ruházta, azt a kath. vallásnak az oktatással kapcsolatosan leendő előmozdítása végett adományozta; ötödször azért, mert az alapító királynő az öltörölt jezsuiták javait ugyanazon jogcímvel adományozta a tanulmányi alapnak, a minővel azokat a jezsuiták bírták (eo prorsus modo, quo per abolitam societatem usitata et possessa fuerunt) s e jogcímet szentesítette az 1790—1. XXVI. tc. 12. §-a is, midőn kimondotta, hogy a katolikusok alapítványai a katolikusok-, a protestánsoké a protestánsok javára fordíttassanak: s mindezekből azon jogi véleményt vonja le, hogy a tanulmányi alap kizárólag kath. felekezeti vagyon, s az 333. esztendő óta más célra, mint katolikus célokra nem fordíttatott. Hasonló szellemben nyilatkozott Apponyi Albert gróf is a tanulmányi alap jogi természetéről 1874-ben a képviselőházhoz benyújtott külön véleményében.

Mi tiszteljük e nagy államférfiak mély politikai tudományát s államférfiúi bölcsességét, de azon határozott meggyőződésben vagyunk, hogy e tárgyban nem jogi,

hanem confessionalis meggyőződéssel birnak, mert nekünk egészen mást beszél a magyar történelem és jogtörténet, mást beszél az alapító levél tartalma és szelleme, mást tanácsol a józan ész logikája. Ugyanis:

Mi is elismerjük, hogy az egyh. javadalmakat a kath. egyháznak a magyar királyok adományozták, mert hiszen maga Verbőci mondja, hogy „Reges Hungariae soli fuerunt omnium ecclesiarum, episcopatum, abbatiarum et praepositarum in hoc regno fundatores.“ De bizonyos különbséggel. Nevezetesen:

I. István alapítványainak nagy részét nem jure patronatus, vagy legfőbb kegyúri jogánál fogva, hanem egyenesen királyi jogánál fogva tette. Hiszen, mint már említettem, mielőtt Astrik püspök Rómába járt volna s mielőtt a patronatusi jog létezett volna, már előbb volt Magyarországon érsekség s voltak püspökségek gazdagon dotálva; különben nem mondotta volna II. Szilveszter pápa 1000-ik évi bullájában: „quare gloriose fili, cuncta a nobis et sede apostolica postulata, diadema, nomen regium, Strigoniensem metropolim et *reliquos episcopatus prudentiae tuae, heredibus ac legitimis successoribus libenter concessimus, concedimus et impertimur.*“ Később megnyervén az apostoli címet, ezzel azon kötelezettséget is magára vette, hogy mint az egyháznak főpatronatusa, az általa alapított egyházakat jogaikban és szabadságaikban védelmezze (tamquam *supremus ecclesiarum patronus ad libertates eorum servandas se obligavit*). Ebből származott a jus patronatusi fenség jog. Hogy ezen jog eleinte nem volt egyéb, mint felügyeleti, védelmi és rendelkezési jog, világosan mutatják II. Sylvester ezen szavai: „*ecclesias regni tui praesentes et futuras disponere et ordinare concessimus.*“ Később azonban ezen fenségi jog, a kánonjog befolyása

folytán, mindig szélesebb értelmezést nyert, egyrészt azért, mert a királyi hatalom jogkörét növelte, másrészt azért, mert az egyházi javadalmak birtoklását a világi elem befolyásától függetlenítette, úgy, hogy már Verbócy idejében s ezután folytonosan egész mai napig ezen jog tartatott az egyh. birtokok forrásának: »*Qua ex causa, juris videlicet patronatus ratione pertinet semper ad reges nostros hoc in regno beneficiorum ecclesiasticorum collatio.* (Verb: I. 11. c). Pedig valóban a magyar királyok sohasem mint egyházzvédők, hanem mint királyok adományozhatták az egyházi birtokokat. Mert csak az adományozhat birtokot, ki azt bírja. A magyar királyok pedig nem mint egyházzvédők bírták ez állam azon területét, melyet az egyházaknak adományoztak, hanem mint királyok (*jure regio*), mint ezt már a Ghycy-féle albizottság is megjegezte.

No de elismerjük, hogy a magyar királyok főkegyúri joguknál fogva adományozták az egyházi javadalmakat, s ugyan e jogon alapították a kérdéses alapokat is. De hát itt ismét nem az a kérdés sarkpontja, mi jogon alapították, hanem ez: mi forrásból alapították azokat királyaink; mert a birtok jogi természetének megítélésénél fődolog a forrás, melyből azok fakadtak. A forrás pedig mint fentebb láttuk, nagy részben állami volt. I. István, II. Endre, IV. Béla királyaink alapították azon prépostságokat és kolostorokat, melyeknek javaiból a tanulmányi alap főrészben keletkezett, következésképp maga az alap is országos jellegű volt, a jezsuiták eltöröltetése után ismét állami jellegűekké lettek, és így maga a tanulmányi alap is, a mennyiben ezen javakból keletkezett, országos alap.

A második érvet, hogy t. i. királyaink az egyh.

javakat, ha azok a koronára visszazállottak, csakis egyh. célokra fordították volna, a történelem és gyakorlat ismét megcáfolja. Dacára Verbőczy I. 10. cikkének fordították biz azt királyaink mindenféle célra, most valási és nevelési, majd állami célok előmozdítására, péld. kincstári javakkal elcserélték, világiaknak adományozták, mint föntebb láttuk, inscribáltak, a mint a kincstár, vagy állam érdeke kívánta. És teljes joggal is fordíthatták, mert ezek mihelyt a koronára visszazállottak, állami jellegüket visszanyerték, s a korona azokkal saját céljaira szabadon rendelkezhetett.

A harmadik évrre, hogy t. i. az 1548. 12. és 1550. 19. tcikkek az elpusztult káptalanok, kolostorok és egyházak javait kizárólag kath. vallási és nevelési célokra fordították, elégnek tartjuk a fentebb elmondottak után azt megjegyezni, hogy valamely birtok jövedelmének bizonyos célra fordítása még épen nem mutatja azon birtoknak a céllal egyező jogi természetét, hanem csak azt mutatja, hogy a tulajdonos birtoka jövedelméről szabadon rendelkezhet. Donationalis birtok jövedelmét is fordíthatta ugy a fejedelem, mint az állam és egyes ember egyházi célokra, a nélkül, hogy a birtok elvesztette volna donationalis jogi természetét. Már pedig, hogy a megürült káptalanok és kolostorok birtokai államtulajdonokká váltak, már maga azon tény világosan mutatja, hogy a király és nemzetországgyűlésileg rendelkezett azok jövedelmeinek hova fordításáról. És épen oly joga volt az 1548. és 1550. országgyűléseknek ezen birtokok jövedelmét a lételeben fenyegetett kath. egyház segélyezésére, akkor épen legégetőbb szükségre fordítani, mint joga lett volna azt tulajdoni jogánál fogva bármely más állami célra felhasználni, a nélkül, hogy a birtok állami tulajdon jellegét elvesztette volna.

A negyedik érv, t. i. a túróci apátságnak Rudolf király által 1586-ban a jezsuiták részére történt adományozása, melylyel a tanulmányi alap előadója a birtok kath. jellegének jogfolytonosságát akarja bizonyítani, épen ellene bizonyít. Nekünk azt beszéli történelmünk, hogy a nemzet a legnagyobb megbotránkozással vette a túróci apátságnak a jezsuiták részére az országgyűlés tudta nélkül való törvénytelen adományozását s mindjárt a következő országgyűlésen a sérelmet már orvosolni akarván, elhatározta (1588. 44), hogy a nevezett apátság *belföldi, jó érdemű személynek adományoztassék*. És midőn e király e törvénycikket meg nem erősítette, mivel már előbb a jelzett birtokot a jezsuitáknak adományozta: e nyílt törvénysértés oly általános ingerültséget okozott az országban, mint később az 1604. 22-ik octroyált törvénycikk s mindkét sérelem lényegesen befolyt a Bocskay-féle forradalom előidézésére, s a forradalom lezajlása után arra, hogy a jezsuiták az 1608. 8. tcik szerint, mind a fekvő birtok, mind a birtokjog szerzésétől határozottan eltiltatik, s nem is bírhattak fekvő vagyont örök tulajdonjoggal ezután soha. És így a tanulmányi alap ezen tekintélyes része, valamint alapításakor valóságos államvagyon volt, úgy a jezsuiták birtoklása alatt is folytonosan államvagyon marad, a jezsuiták annak csak haszonélvezői voltak; miután pedig a jezsuiták eltöröltettek, ismét visszaszállott a vagyon az állam birtokába.

És ezzel eljutottunk a leglényegesebb ponthoz, t. i. Mária Terezia alapító leveléhez, mely a tanulmányi alap jogi természetének megítélésénél a legdöntőbb bizonyíték.

De mielőtt az alapító levél tartalmának tárgyalásába bocsátkoznánk, szükségesnek látjuk a jezsuiták el-

törlésére vonatkozó előbbi leiratokat is vizsgálat alá venni, mert ezek az alapító levél intentiójának legjobb magyarázó; s mint első nyilatkozatok e tárgyban, méltó figyelmet érdemelnek, annyival inkább, mert a felekezeti érdekek védői ezeknek leglényegesebb pontjait rendesen elhallgatják.

Mária Terézia királynőnek a jezsuiták eltörlésére vonatkozó legelső leirata a m. kir. helytartótanáchoz kelt 1773. szept. 20-án, melylyel a megszüntetett jezsuitarend vagyonának a kir. kamara által leendő átvétele iránt intézkedik. A leirat ide vonatkozó szavai szóról-szóra így hangzanak:

»Miután az apostoli szent szék a jezsuiták rendjének eltörlését apostoli brevéje által elrendelte és mi azt, *a királyi jogok és az állam jogai fenntartása mellett* (salvis juribus regiis et status publici) elfogadtuk: fődolog most már az, mi módon hajtassék végre Magyarországon és kapcsolt részeiben a rend elbocsátása, mi módon látassék el eddig a jezsuiták által kezelt isteni tisztelet és iskolai nevelés, s végre mikép hozassék tisztaba vagyoni állásuk, s miként vétessék át a vagyon, mely most terheivel s hasznaival együtt az államra szállott vissza (qui cum onere et comodo ad statum publicum cum recidit)«.

A tanulmányi alap előadója ezen utóbbi pontot elhallgatta. Igen, mert az ő felekezeti álláspontjára ez nem volt kedvező. De a részrehajlatlan ítélőnek nem szabad azt elhallgatni, sőt kiváló súlyt kell fektetni rá, mert ezen pont félremagyarázhatlan bizonyítéka annak, hogy a jezsuiták által birt minden vagyon, azok eltörlése után jogi természetére nézve állami és nem kath. felekezeti vagyonná lett, melyekről jogosítva volt a korona a maga szükségletei szerint bármi célra szabadon

intézkedni; a mint hogy rendelkezett is, egy részét valósi, másikat nevelési célra fordította, ismét más részét állami és egyh. birtokokkal elcserélte, sőt egy részét magánosoknak is adományozta. Folytatja tovább a leirat:

Hogy egyelőre mi intézkedés tétessék — erre nézve kegyelmesen rendeljük:

1. Alakíttassék minden megyében, hol az eltörölt rend javai feküsznek, három tagból álló bizottság, melynek tagjai közül egy az egyházi, egy a polgári rend, egy a kamara részéről neveztessek ki; a polgári kiküldött mindig az illető megye alispánja legyen.

Miután pedig, úgymond, tudomást vettünk arról, hogy az apostoli szék Magyarország és kapcsolt részének egyházmegyéi- és püspökeihez egy körlevelet intézett, melyben a püspököknek meghagyta, hogy az eltörölt jezsuita-rend birtokait *az apostoli szék nevében és rendelkezése alá* (in nomine et ad rationem sedis apostolicae) foglalják le, mely miatt *a szent korona jogait veszély fenyegeti*, rendeljük, hogy ezen pápai körirat hatályon kívül helyeztessek s erről, az illető püspökök haladék nélkül értesíttessenek.

A tanulmányi alap előadója itt is kihagyta a leirat leglényegesebb kifejezését: »*ad rationem sedis apostolicae*« s e helyett ezen kifejezést szúrta be: »*az általa kitűzendő kegyes célokra fordítsák*« a miről a leirat egy szóval sem emlékszik; sőt inkább az egész leirat tartalma oda irányul, hogy a király és állam jogait a római szék követelése ellenében biztosítsa, így nyilatkozván:

2. A küldöttség mindazon helyeken, hol a jezsuitáknak birtokai vagy társházai vannak, megjelenvén, az egyházi kiküldött a társház tagjait hívja össze, s a pápai brevét kezébe vévén, a világi küldöttek jelenlétében nyilvánítsa ki, hogy mi azon brevét egész tartalmában

és minden cikkében elfogadjuk, *de királyi jogunkat s az állam jogait* annak minden cikkére nézve fentartjuk. Ennek kijelentése után a királyi placetummal ellátott brevét és köriratot az egyházi küldött a világi küldöttek jelenlétében a társház tagjai előtt szóról szóra olvassa fel és hirdesse ki, s a felolvasás megtörtévé, élő szóval is ujólag jelentse ki, hogy azt *a királyi jogok és az állam jogai épségben tartásával* kegyelmes királyi rendeletünkből teszszük. A világi küldöttek pedig, vagyis a megye és a királyi kamara megbizottai, oda útasíttassanak, hogy a leggondosabban figyeljenek arra (*omnem attentionem adhibeant*), hogy az apostoli breve és körirat felolvasása és kihirdetése az említett záradék nyilván kijelentése mellett történjék.

A 6-ik pontban, hol a lefoglalt vagyon hova fordításáról van szó, ismét hangsúlyoztatik, hogy a fundationális javak kezelése *a politikai hatóság rendelkezése alá tartozik* és így nem az egyház rendelkezése alá.

A 7-ik pontban megbízatik a küldöttség, hogy hirdesse ki, miszerint a letéteményesek és zálogosok, és mindazok, kik e társulat valamely vagyonát letartóztatják, vagy ily tényekről tudomással bírnak, ezek az ily tényeket a királyi kormánynak jelentsék fel, ellenesetben mint *az államtulajdon bitorlói* szigorúan büntettetnek.

Ugyancsak M. Terézia királynő a m. kir. helytartótanácsához 1773. okr. 18. intézett leiratában ismét hangsúlyozza a „*salvis juribus regius et status publici*“ kifejezést s rendeli, hogy mihelyt ezen javadalmak ügye tisztába hozatik, azok a kincstár kezelése alól vétessenek ki, s más alapítványokkal egyezőleg a politikai hatóság által kezeltessenek.

Ugyancsak az alapító királynő 1773. nov. 26-án a helytartótanácsához intézett leiratában ezen birtokokat,

mint már említettük, „caduca bona“ névvel nevezi, a mi világosan mutatja, hogy ezen javak magszakadás által szállottak a koronára és így valóságos állami javakká lettek.

Már ezen előleges leiratokból idézett helyek is oly kétségtelenül mutatják az eltörölt jezsuita rend vagyainak állami jellegét, hogy ezek ellenében azon érv, hogy ezen birtokok jövedelmei folytonosan kath. felekezeti célra fordítottak, magában elenyészik. Mert uratlan birtoknak, bármi célra volt az rendeltetve, nem lehet más birtokosa, mint az állam.

De lássuk most már magát, az alapító oklevelet:

Az alapító levél ide vonatkozó szövege szóról-szóra így hangzik:

„Mi Mária Terézia, emlékezetül hagyjuk mindeneknek, a kiket illet:

Miután azon idő óta, midőn kedvelt Magyarorszá-
gunk és kapcsolt részei kormányát átvettük, mindjárt kormányzásunk kezdetén hű magyar nemzetünk ragaszkodásának számos jeleivel találkoztunk, és már ezekből is meggyőződünk, hogy uralkodó házunknak a magyar nemzetben mily ereje fekszik: ez okból egy részről istentől reánk bizott azon tisztünknel fogva, hogy kormányunk alatt lévő népeink jólétét minden időben előmozdítani kötelességünk, másrésztől hálás érzelmünknek, melyre e jeles nemzet irántunk s fenséges házunk iránt magát érdemesítette, nyilvános jelét adni akarván: miután a háború első viharai lecsendesültek, anyai gondunkat azonnal oda irányoztuk, hogy ezen jeles, őszintén szeretett nemzetet, mely kétszázados kül- és belháborúk és sokféle csapás által lesújtva, csak e században kezdett némileg föllélegzeni — nem csak régi virágzó állapotára fölemeljük, hanem a mennyire erőnk engedi, új intézményekkel is gazdagítsuk. Ezen indulattól vezérel-

tetve legelsőben is az isten igaz tiszteletét s az orthodox vallás virágzását, mely minden jól rendezett államnak erős támasza, megszilárdítani törekedve, az érsekségeket és püspökségeket szabályoztuk, új püspökségeket állítottunk, papnöveldeket szerveztünk stb.

A vallást ekkép szilárd alapra fektetvén, hogy továbbá, ugyanazon kedvelt nemzetünket mind külerőszak ellenében biztosabbá, mind benn állami bölcs intézkedések által virágzóbbá tegyük: legelsőben is a katonai ügyekre fordítva figyelmünket, hogy kitűnő szolgálataikat megjutalmazzuk s velök született katonai erényüket még inkább kifejtsük, nemzeti katonai intézményt alapítottunk, u. m. a nemes testőrsereget személyünk védelmére felállítottuk s azokat, kik katonai erényük által mások felett kitűntek, a katonai pálya minden fokozatára, tisztségére érdemesítettük. Ugy szintén a politikai téren az ország alkotmányát több jeles intézménnyel szilárdítani, új intézményekkel bővíteni, az igazságszolgáltatást törvényes hatáskörben megtartani igyekeztünk; és hogy jövőre a polgári hivatalok erélyes folytatására különös ösztönt adjunk, a Szent István apostoli király rendjét, különböző osztályzattal alapítottuk, hogy annak birtokosai érdemeik illő jutalmát vegyék; úgy szintén az anyagi téren: a kincstári ügyeket rendeztük, új utakat készítettünk, folyókat szabályoztuk, a hajózás akadályait elhárítottuk; az ország kormányhatósága alá tartozó magyar tengerpartot visszakebeleztük stb. Ezután a tudományos ügyek gondozására, s az ifjuságnak az állam viszonyaihoz alkalmazott nevelésére, melyen minden jól szervezett állam közjóléte nyugszik, fordítottuk figyelmünket, s elsőben itt Bécsben, nevünkről nevezett nemesi collegiumot állítottunk, hol az állami közéletre és hivatalok különféle nemére szükséges minden tudomány

taníttatásáról gondoskodtunk, itt a magyar ifjaknak külön alapítványt tettünk, sőt másoknak is megengedtük, hogy gyermekeiket nevelés végett oda küldjék; de Magyarország is több nevelési intézetet több helyen, u. m. Nagyszombatban, Vácon állítottunk, s a nagyszombati egyetemet alapítvánnyal és tanszékkal bővítettük. De mivel mindezek még ha legcélszerűbben lennének is szervezve, az ifjuságnak oly kiképzetésére, hogy azok egykor az állam mindennemű tisztségére, t. i. egyházi, politikai, katonai, kereskedelmi és gazdasági hivatalokra alkalmasokká képeztesse, még nem elegendők: azon forró szeretettől indítva, melylyel a nevelés ügye iránt viseltetünk, rendeltük, hogy legelsőben is az egész tanügyet felkaroló, s a mai viszonyokhoz alkalmazott általános nevelési rendszer készíttessék s legmagasabb királyi határozásunk alá terjesztessék; mely miután nem kevés fáradsággal elkészítettett, s az ország főemberei által is átvizsgálva a magyar kir. udvari cancellaria által nekünk benyújtott: *„Rativ educationis“* stb. cím alatt Bécsben 1777-ben kinyomattuk s kedvelt Magyarországunk és kapcsolt részeiben pontos megtartás végett kihirdetjük s jelen oklevelünkkel is megerősítettük. Ezután, hogy Magyarország és kapcsolt részei kellő alkalmat is nyerjenek gyermekeiket e tudományos rendszer szerint oktatni és neveltetni: az ország székhelyén, budai várunkban tudományos egyetemet (*universarum scientiarum academiam*) állítottunk azt gazdagon megalapítottuk, s a tanügy elővitelére szükséges minden segédeszközzel elláttuk, hogy abból mint egy örök seminariumból, minden tudományos intézet részére a tudományok minden ágában alkalmas tanárok választathassanak, s az ifjuság nevelése egész Magyarországon egy rendszer szerint vezettessék.

Ezen kívül az ország négy kerülete részére négy académiát alapítottunk, u. m. a dunáninneni kerület részére N. Szombat sz. kir. városunkban, a dunántúli részére Győrben, a tiszáninneni kerület részére Kassán, a tiszántúli részére N.-Váradon, Horvátország, Dalmatia, és Slavonia részére pedig Zágráb szab. kir. városunkban, melyekben a nemzeti grammatikai és humanitási tudományokon kívül magasabb tudományok is, u. m. a bölcsészet és jogi szak körébe tartozók, a győri, nagyváradai és zágrábi akadémián pedig theologiai tudományok is, nyilvános állásuk és minőségükre tekintet nélkül, pályázat útján választott s általunk kinevezett tanárok által adasának elő, a végett, hogy ne legyen kénytelen az összes ifjuság pusztán a budai egyetemen összecsoportosulni, hanem a szükséges tudományokat ezen kerületi akadémiákon is kevesebb költséggel kényelmesen megszerezhesse, s magát minden állásra és hivatalra kiképezhesse. (Ezután a nevezett akadémiák belső szervezetéről, pecsétéről, a szükséges gimnáziumok alapításáról, szervezéséről s kormányzása módjáról szólva így folytatja):

Miután pedig ezen intézetek fenntartására mindennek felett oly biztos alapra van szükség, mely a tudományos cél keresztülvitelére elegendő évi jövedelmet szolgáltatasson, hogy e részben is örök időkre gondoskodjunk, különös tekintetbe vévén azt, hogy b. e. elődeink a magyar királyok, különösen I. Ferdinánd császár és magyar király *az ország karai és rendei beleegyezésével*, az 1548: 12 cikkben az elpusztult apátságok, prépostságok, kolostorok és monostorok javait *a többek közt*, nyilvános iskolák és tudományos intézetek felállítására fordították, s e javadalmak nagy részét a nyilvános iskolák ellátásának kötelezettségével, a jezsuita rendnek adták, a végett. Mi is az eltörlött jezsuita rendnek minden ingó és ingatlan

vagyonait s bármi módon szerzett s rendelkezésünk alá visszaháromlott birtokait, *melyek a kegyes alapítványok és egyh. dotatiókból felmaradtak*, a mennyiben a rend megszüntével, a nyilvános iskolák fenntartásuak szükségére királyi gondunk alá visszaesett: *tanulmányi alapul* s kedvelt Magyarországunk és kapcsolt részei *nyilvános iskoláinak alapjául örök adománykép* kegyelmesen adjuk és adományozzuk, s annak kezelését a politikai hatóságra, különösen a helytartótanács kebelében lévő tanulmányi bizottságra, felügyeletét magára a helytartótanácsra bizzuk, a legfőbb felügyeletet, az ország törvényei értelmében, magunknak tartván fel, egyszersmind az eltörölt jezsuita rend minden kiváltságait és jogait, akár örökbevallás, akár vétel által szerezettek azok, ezennel megerősítjük s bármely címen birt királyi jogainkkal együtt (mások jogát épségben tartva) *a nevezett tanulmányi közalapra* oly módon ruházzuk, hogy legfőbb kegyúri jogunk s *minden kegyes alapítványra kiterjedő legfőbb felügyeleti hatalmunknál fogva*, a nevezett tanulmányi állapot, s az egész tanügyet minden ügyeiben, ingó és ingatlan vagyonai iránt keletkezett pereiben jelen örök adományunk és alapító levelünk erejénél fogva királyi koronánk ügyésze közbejöttével megvédeni, nevelni és megoltalmazni akarjuk. Hogy pedig jövőre ezen közalap és előbbi adományunk s alapítványunk irányában semmi kétség ne támadjon, az ingó és ingatlan javakat alapítványunkba részletesen is beiktatjuk. (Itt elsorolja azon javadalmakat, melyek egy részről a tanulmányi közalapnak (generalis fundus studiorum) másrészt az egyetemnek, ismét másrészt egyes világi családoknak adományoztattak vagy a melyek más egyházi és kincstári javakkal elcseréltettek s tovább így folytatja).

Mindezen tőkét, épületeket s ingatlan vagyono-

kat, melyeket az eltörlött jezsuita rend bármi jögon birt, s melyek jelenleg a tanulmányi közalapba beolvastattak, azon legfőbb kegyúri jogunknál fogva, melylyel dicső elődeink után, mint magyar király, bírnunk, egyzsersmind az 1548: 12. tc. értelmében is, minden haszonvételeivel, járulékaival, földjeivel stb., s bármi néven nevezhető vagyonaival, habár némelyek jelen alapító levelünkben megemlitve nem volnának is, — a többször említett tanulmányi és iskolai közalapnak oly módon és joggal, a mint azokat az ertörlött jezsuita rend használta és bírta, adományozzuk és birtokába bocsátjuk; ugyszintén minden királyi jogot, melyet a jelzett összes javakban és birtokokban bármi cim alatt birtunk, vagy melyek bármely módon királyi felségünket illetnék: örök adomány és alapítvány címmel kegyelmesen adjuk, adományozzuk és engedjük (mások jogai sérelme nélkül), azon világos kikötéssel és feltétellel azonban, hogy ugyanazon közalap a birtokon fekvő minden terhet viselni tartozik s ezen felül az egyházi javak és prépostságok után, illetőleg azok jövedelme után az illető tized a helytartótanács által kiszámittatván, a mennyiben királyi kegyelmünkben azt el nem engednők: várerődítés címe alatt a magyar királyi kincstárba beszolgáltassék; s a mi pedig a terhek és kiadások után fenmarad, mind az a hazai ifjuság nevelésére és tudományos célokra fordítottassék. Végre, valamint mi magunk ezen tanulmányi és iskolai közalapot folytonosan pártfogásban részesítjük s annak hasznait minden alkalommal előmozdítani törekszünk: úgy utódainknak is, Magyarország apostoli királyaink s Magyarország és kapcsolt részei hű karainak és rendinek, egyházi és világi méltóságainak s bármi sorsú lakosainak kegyébe s pártfogásába kegyes indulattal s szívünk hasonló érzelmével ajánljuk.

Hogy pedig királyi kegyelmünknek és jóindulatunknak, melylyel igen kedvelt magyar nemzetünk iránt viseltetünk, örök emléke fennmaradjon, ezen királyi oklevelet két példányban kiadattuk, s azok közül egyiket a királyi levéltárba, másikat a tanulmányi közalap levéltárába letétetni rendeltünk. Kelt Bécsben stb. ⁶

Ennyi az alapítólevél tartalma, csaknem szóról szóra áttéve, hiven előadva és semmi lényegest abból ki nem hagyva.

Most már ekkép megértve az alapító levél szavait, kifejezéseit, intentióját, tartalmát, azt mondjuk, hogy a ki ezen alapító levélből a tanulmányi és egyetemi alapnak kizárólag kath. felekezeti jellegét magyarázza ki, az nem csak elfogult, igazságtalan, felekezeti jellemét tünteti ki, hanem a hálátlanság legnagyobb vádjával bélyegzi meg a jeles királynő emlékét.

A királynő ugyanis a magyar nemzet feláldozó hűségét s nagy érdemeit, hogy birodalmát fél Europa ellenében hősileg megvédelmezték s trónját biztosították, meghálálni akarván, célól tüzte ki maga elé, hogy a kétszázados kül- és belháborúk által fejlődésében meggátolt s műveltségben elmaradt nemzetet régi virágzó állapotára felemelje. E végett legelsőbben is a kath. vallás ügyeit rendezi, az érsekségeket és püspökségeket szabályozza, új püspökségeket állít, papnöveldeket alapít stb. Ezután a katonai érdemek jutalmául a *nemes testőrsereget*, a polgári érdemek jutalmául pedig a *Szent István apostoli király rendjét alapítja*. Majd az igazságszolgáltatást és pénzügyet rendezi, az anyagi jólét emelésére új utakat készített, folyókat szabályoztat, a hajózást előmozdítja, a magyar tengerpartot visszakebelezi. Ezután a szellemi ügyekre fordítja figyelmét: Bécsben nemesi collegiumot alapít s ott a magyar ifiaknak külön alapítványt tesz; majd általános nevelési rendszert készített

s ennek keresztülvitelére Magyarországon új tanintézeteket rendez ; Budán egyetemet alapít stb., hol a magyar ifjak egyházi, politikai, katonai, kereskedelmi és gazdászati hivatalokra kiképeztessenek ; majd az ország négy kerületében négy akadémiát állít, hogy ne kényszeríttessék az összes ifjuság Budán össze csoportosulni ; majd gimnáziumokat alapít s azokat egyöntetűen szervezi stb. stb. szóval, az egész tanügyet, tekintet nélkül a felekezeti különbségre, országosan szervezi. Hogy pedig intézményeit örök időkre biztosítsa, az eltörölt jezsuita rend ingó és ingatlan vagyonaiból. melyek az államra visszaszállottak (ad statum publicum reciderunt) országos közalapot (publicus generalis fundus) alapít, „*tanulmányi közalap*“ cím alatt jogképességgel felruházva az ország legfőbb kormányzékének felügyelete és kezelése alá bizza stb. stb.

Most már kérdjük : vajjon józan combinációval lehet-e azt állítani, hogy M. Terézia ezen intézményt pusztán a kath. felekezet részére tette volna ; van-e csak egy szócska is az alapító levélben a felekezeti megkülönböztetésről ; nem a legnagyobb hálátlanság lett volna-e a jeles királynőtől az, ha ő az összes nemzet feláldozó hűségét megjutalmazni akarván, hálája jótéteményéből a katholikuson kívül minden más felekezetet kizárni akart volna, holott a más felekezetűek épen úgy ontották véroket a kedvelt királynő érdekeiért, mint a katholikusok. Nádasdy híres huszárai, kik 1742-ben Bajorország meghódításánál oly kitűnő szerepet játszottak, többnyire keménynyakú kálvinisták voltak. Ez a legsúlyosabb vád lenne az alapító királynő emlékéen. M. Terézia buzgó catholica volt, nem szerette a más felekezetűeket különösen a protestansokat s őszintén bevallva, a protestansok sem szerették őt, mert bizony keserű emlékeik

vannak a protestansoknak az ő uralkodásához kötve; de mindamellett válságos helyzete úgy hozta magával, hogy erkölcsi lehetetlenség volt neki a másfelekezetűeket hálája jótéteményeiből kizárni; erkölcsi lehetetlenség volt a tanulmányi alapból is kizárni, melyről maga a királynő bevallja, hogy azt oly*vagyonból alapította, mely az államra visszállott, vagyis jogi természetére nézve állami vagyonná lett. Hogy az orthodox katholika vallás fényre emelését legelső céljául tűzte ki az alapító, az épen nem mutat felekezeti intentióra, hanem csak annyit mond, hogy minden jól rendezett államnak első alapja a vallás, s ha ma egy bölcs fejedelem műveltségben elmaradott népét felvirágoztatni akarná: ugyan-ezen rendszerben kellene neki haladnia, u. m. vallási, katonai, polgári, anyagi és tanügy virágzásra emelésre.

Nem, uraim, M. Terézia alapító levelében nem zárt ki egy felekezetet sem országos intézményei jótéteményeiből, bármely hű katolikus volt is. Ő élete végén egy fennkölt szellemű emléket akart maga után hagyni, egy nagy szabású végrendelettel akarta nevét halhatlanítani, mely a kedvelt magyar nép háláját részére örökre biztosítsa. De nem volt ideje, hogy azt életbe léptesse, mert néhány hóval utóbb meghalt s a hálátlan utódok kiforgatták a végrendeletet eredeti szelleméből. Nem M. Terézia királynő zárta ki tehát a más felekezetűeket ezen háladíjból, hanem kizárta a későbbi kor, kizárta az uralkodó vallás eszméje s telhetetlensége, mely a korona palástja alatt minden jogot s javadalmat monopoliumának tekintett. Jól tudta azt a kath. egyház, hogy neki az alapító levél tartalma szerint nincs kizárólagos joga ezen alapokhoz és alapítványokhoz; ugyan-azért, mihelyt a következő 1790—I országgyűlés megnyílt, meghozatta a 23. cikket, melyben a király meg-

igéri, hogy minden alapítvány az alapítók akaratához képest fog kezeltetni (*fundationes cujusque nominis ad mentem fundatorum administrari faciet*). De minthogy ismét kérdés támadt a felett, hogy itt miféle alapítványról van szó s vajjon ezen határozat alá a vallás és tanulmányi alapok foglalhatók-e, két évvel utóbb I. Ferenc reactionarius kormánya alatt kieszközölték az országgyűlés tudta nélkül, a kancellária 1793 július 4-iki leiratában oly magyarázatát, miszerint mind a vallás, mind a tanulmányi alap egyedül a katolikusokat illeti s kizárólag azok céljaira fordítható, s azok jövőre nem közalapoknak (*fundus publicus*) hanem alapítványi alapoknak (*fundi fundationales*) nevezendők, s nem az állam hanem egyedül Ő Felseége legfőbb felügyelete alá tartoznak.

De nekünk uraim, nem glossa kell, hanem maga a *codificatio*, mely egyrészt oly bölcsen tudta a fejedelem fenségi jogait az állam alkotmányos jogaival összeegyeztetni, hogy egyetlenegy pont sincs az alapító levélben, hol a fejedelem fenségi jogai mellett az állam alkotmányos jogai mellőzve volnának; másrészt egyes felekezet hatalmi érdekének a többi felekezetek érdekét s jólétét nem vitte áldozatul.

Bizony, bizony, tanulhatnának mai államférfiaink ez alapító levélből politikai bölcseséget, mind abban, hogy miként kell a fejedelem fenségi jogait az alkotmány elveivel bölcsen összeegyeztetni, mindazon fontos tanügyi dologban, hogy a vidéki akadémiákat ma is nem eltörölni kellene, hanem ápolni, segíyezni s virágzásra emelni, hogy, mint az alapító levél mondja: »ne kényszerítettessék az összes ifjuság egyetlen egyetemen összetödulni, melynek káros hatása már eddig is mind a tudomány- és nevelésre nézve érezhető, mind terhei elviselhetlenné kezdenek válni.

Nagy súlyt fektet a tanulmányi alap előadója az 1790/1 XXIII. tcikk 12. §-ára, hol a felekezetek alapítványairól lévén intézkedés, az mondatik, *hogy a katolikusok alapítványai a katolikusok, evangélikusok alapítványai az evangélikusokat illessék.* Mi is azt valljuk, hogy a felekezetek magán alapítványai, iskolák, lelkész-ségek, jótékony intézmények alapjai minden felekezetnek érinthetlen szent tulajdonai s mindaddig, míg a cél vagy intézmény, melyre alapítottak, fennáll, azoktól el sem vonhatók, sőt még ha a cél megszűnnék is, azok nem az államra esnének vissza, hanem vagy az alapító, vagy a felekezet kebelében lévő valamely más birtokképeséggel bíró jogalanyra, mert ezekhez, mint Deák Ferenc 1848-ban mondta, az állam nem járult semmivel. De ezen magánalapítványok és a szóban lévő országos alapok közt roppant különbség van. Ezek, mint a Ghyczy-féle bizottság is megjegyezte, nem alapítványok, hanem alapok, nem fundációk, hanem fundusok, melyek az ország közvagyonából alapítottak s épen ezért neveztetnek vallásalapnak, tanulmányi alapnak, közalapoknak (fundi publici és fundi generales). Hogy a vallás, tanulmányi és egyetemi közalapokban kath. alapítványok is vannak, azt senki sem tagadja, mi is elismerjük. De ebből nem az következik, hogy már ezért azon közalapok jogi természetükre nézve kath. alapok, hanem az, hogy külön kell választani a szoros értelemben vett felekezeti alapítványokat ezen közalapoktól! amazokat a kathol. egyház szabad rendelkezése alá visszabocsátani, ezekről, mint államjavadalmakról a parlamenti kormányzat alkotmányos követelményei szerint intézkedni.

A tanulmányi alap előadójának utolsó érvére pedig, hogy t. i. »a tanulmányi alapot képező javak 1548

óta a mai napig, tehát 333 esztendőn át soha másra, mint katolikus célokra nem fordítottak⁶, Nagy Fridrik szavaival felelünk, melyet XV. Lajoshoz irt, midőn ez őt Szilézia elfoglalásáért s az európa nemzetközi jog megsértéseért interpellálta: »A bitorlást, úgymond, sem az elévülés, sem a nemzetközi jog nem szentesitheti s joga van a fegyvernek, mihelyt hatalmában van, azt érvényteleníteni.« A mi fegyverünk az igazság, melynek elveit szintén nem mérik évek száma szerint és az 1848. XX t. cikk, melyben a vallásegyenlőség és viszonyosság elve elégtételt követel a jelen törvényhozástól.

Az elmondottakból azt hiszszük, minden elfogulatlan ítélő meggyőződött a felől, hogy a vallás- és tanulmányi alapok azon törzsvagyonai, melyeket kiralyaink országgyűlés beleegyezésével alapítottak, bármí célra fordítottak is azok eddigelé, jogi természetökre nem kath. felekezeti, hanem országos közalapok, melyek tehát a parlamenti kormányzás elvei szerint Ó Felsége főfelügyelete mellett a törvényhozás hatáskörébe tartoznak. Mert egy alkotmányos állam felelős kormányzata elveinek csakugyan nyílt arcúlcspása azon anomalia, hogy legyen az államban oly felelős miniszter, ki az állam egy tekintélyes országos vagyonának kezeléséről nem felelős; a minthogy ezen anomaliát a Lajtántúli törvényhozás, úgy tudjuk már ki is egyenlítette, úgyszinte törvényhozásunk is az egyetemi alapokat a költségvetés keretébe bevonta.

És ha az országgyűlés épen most, midőn ezen alapítványok jogi természetö alapításuk óta legelőször jó érdemleges tárgyalás alá, ezen anomaliát meg nem szüntetné, annyival inkább, ha azt jövőre is törvényesítné: bátran kimondjuk, nem érténé magas hivatását

s nem volna méltó a törvényhozói magasztos névre, melylyel a nemzet bizalma megtisztelte.

Harmadik főkérdés ez: kit illet ezen alapok és alapítványok törzsvagyona és jövedelmei felett a rendelkezési és kezelési jog; a kath. egyházat-e vagy az államot s Magyarország apostoli királyát-e kizárólag, vagy a királyt és országgyűlést együtt véve?

A vallás-tanulmányi és egyetemi alapok és ezek jövedelmei felett a főfelügyeleti és rendelkezési jog sohasem illette a kath. egyházat, mint konkrét állományt, hanem illette Ő Felségét a királyt, eleinte kizárólag királyi jogánál fogva (pro suprema auctoritate regia), azután apostoli királyi jogánál fogva (pro munere suprema apostolico és summo jure regio circa sacra) majd főkegyúri jogánál fogva (pro suprema jure patronatus).

Az 1548: 12. tcikk csak annyit mond, hogy az elpusztult zárdák, kolostorok és káptalanok jövedelméről a kezelők a királyi Felségnek számot adjanak. Az 1550. 19. tcikk így fejezza ki magát: »Méltoztassék Ő Felsege az elpusztúlt egyházak, káptalanok és konventek birtokait és jövedelmeit iskolák felállítására és tudós férfiak ellátására fordítani.« Az 1715: 74. tcikk így szól: a papnöveldék, tápoldák s tanodák felügyeletét s jövedelmeik számbavételét Ő Felsege pro munere apostolico et auctoritate suprema egyedül magának tartja fenn. Az 1723: 70. így fejezi ki magát: Bármely kegyes alapítvány felügyeletét s annak számadásai megvizsgálását Ő Felsege 'pro suprema auctoritate et munere apostolico magának kegyelmesen fenntartotta. M. Terézia alapító levele így szól: pro suprema jure nostro patronatus, eminentique quarumvis piarum fundationum

inspectionis potestate» másutt pedig így fejezi ki magát: *pro supremo patronatus jure quo ut Rex Hungar. pleno jure fruimur, de annak előre bocsátásával, hogy szemelött tartva b. e. elődeinknek, különösen I. Ferdinándnak az országg karai és rendei beleegyezésével* (statuum et ordinum regni consensu) tett intézkedését. Verbócy is (I R. II. c.) patronatusi jogot mond, de a rendelkezési jogot nem említi.

Az elmondottakból látható, hogy őseink magok sem voltak tisztában a korona ezen fenségi jogaival s azoknak az állam- és egyházhoz való viszonyával, s midőn egyházi javadalmak, alapok vagy alapítványok rendelkezéséről van szó, most egyiket, majd másikat használják, az államhoz való viszonynál pedig megelégszenek a *beleegyezéssel és becikkelyezéssel*.

A vallás- és tanulmányi alapok előadói még kevésbbe vannak tisztában ezen fenségi jog jog körével, amennyiben a patronatusi jognak oly széleskörű értelmezést adnak, mely az állam befolyását ezen alapítványok feletti rendelkezés- és kezelésre nézve teljesen megsemmisíti. Itt van tehát helye, hogy e tárgyra, a rendelkezési és kezelési jog tekintetében is egy futó pillantást vessünk, annyival inkább, mert a törvényhozásnak, az alkotmány új alapokra fektetésénél figyelmét előbb utóbb ezen középkori feudális jogra is ki kell terjesztenie. Nevezetesen:

A magyar korona, mely kezdetben pusztán a monarchiai elv egyszerű jelképe volt, idő folytán a feudalizmusnak alkotmányunkba való betolakodásával, az állam fenségi jogai egész teljességének kifejezésévé vált. Az egyház megszentelése, a szentség nymbusának sugaraival vette körül; a rendi jogok kifejlése a kiváltságos rendek összeségének eszményi személyesítőjévé tette, mely

e közjogi eszmében nyert kifejezést: „minden nemes ember a szent korona tagja»; az adományozás joga a világi birtokjogok alapjává tette, mely ezen eszmében nyert kifejezést: a korona minden birtok forrása. A birtok forrásának elve a fiscus örökösödésének nyitott utat, mely ezen elvben nyerte kifejezését, hogy minden birtok örököse a korona, mely jog ismét a magánjog körében a fiúsítás (praefectio) fiúvá fogadás (adoptio) törvényesítés és hitbizomány felállításának jogára nyitott utat; az apostoli tiszt által a kath. egyház közjogi állásának s birtokjogainak főfelügyelőjévé s szabályozójává lett, mely a jus circa sacra és jus patronatus, a jus advocatae és a jus placeti jogaiban nyert kifejezést; a hitlevél a király és nemzet közt megoszlott közhatalom zárkövévé s az alkotmányos hatalom kapcsáva tette, mely a királyi esküben nyert szentesítést, míg az ősvézéri hatalom a főhadúri, a végrehajtó hatalom eszméje a főbírói és kegyelmezési jognak vetettek meg alapját. Szóval a magyar korona a fenségi jogok oly drága gyöngyeivel volt és van mai napig kirakva, minővel Europa államainak egy koronája sem dicsekszik: s innen van, hogy a szent korona iránti tisztelet oly mély gyökeret vert a magyar nemzet szívében, hogy Európának egy nemzete sincs, mely úgy tisztelte volna a múltban, s úgy tisztelné jelenben is királyát mint a magyar.

Azonban ezen fényes korona egyes gyöngyeit a civilizáció haladó szelleme már visszahozhatlanul magával ragadta. A feudalismus századokig védett várát az 1848-ik év alkotásai menthetlenül elsodorták. A néprendi kiváltságok erős falai az idő intő szavára leomlottak, s vele az ősiség elavult intézménye is porba hullott, s az új alkotmány békés hajléka az egész nemzetet befogadta

kebelébe. A mult idők alkotásaiból csak egyes porló ívek állanak még fenn, u. m. a regalék és a felsőház, született és kinevezett törvényhozóival, aristokrataival, főispánaival, éles ellentétet képezve az új, életerős elemek alkotásaival. Másrészről ez új alkotások magánjogunk körébe is lényeges alakulásokat hoztak létre. Az 1852. évi ősiségi patens a korona egyik legfényesebb fenségi jogát, a királyi és nádori birtokadományozást örökre eltörölte, s ezzel kapcsolatban két más fenségi jog is, u. m. a korona birtokforrási és fiscus örökösödési joga porba hullott. Azonban jegyezzük meg jól, hogy csak a világiakra nézve szüntettetett meg e fenségi jog, ellenben az egyháziakra nézve mai napig is fennáll teljes erejében. A korona adományoz ma is minden egyházi javadalmat, az egyházi birtokadományozásra vonatkozó főkegyúri jog, ma is teljes érvényben van; sőt politikusaink annak hatályát még szélesebb körre akarják kiterjeszteni; egyházi javadalmakban a fiscalitási-, öröklési-, rendelkezési- és kezelési jog, mint a feudalismus megannyi maradványai, mai napig fennállanak.

Ugyan kérdem, van-e annál kiáltóbb anomalia a modern alkotmányosság történetében, hogy az államtársadalom egyik eleme megfosztatik azon jogától, hogy érdemeiért jutalmaztassék, s ugyanezen jog, a jogegyenlőség korszakában, egy vallásfelekezetre nézve kiváltságilag fenntartatik; van-e annál kiáltóbb anomalia, hogy az állam egy tekintélyes, valláserkölcsi célokra alapított törzsvagyona egy középkori feudalis fenségi jog palástja alatt az államháztartás kötelékéből kivonatlik s felelősség nélkül kezeltetik. Mutassatok nekem ezen anomaliára csak egyetlen példát a világ összes civilizált államának alkotmánytörténetében, én leszek első, ki megadom magamat. De mig nem mutattok, mert nem

is mutathattok, addig egész határozottsággal azt állítom, hogy a patronatusi fenségi jog, corollariumaival együtt, mint oly jog, mely nem is a nemzet alkotmányos fejlődésének kifolyása, hanem egy idegen hatalom hűbérúri kegyelmének szüleménye, többé nem e világra való; nemcsak azért, mert a rendi jogok és államvallás jogosultságát jövőre is biztosítja, hanem főleg azért, mert az sem alkotmányunk többi élettelses elemeivel, korszerű alkotásával, sem az állam területi tulajdonjogával többé összhangzásban nincs, sőt alkotmányunk fejlődését is folytonosan zavarja s akadályozza.

Szükségessnek tartottam e csekély kitérést azért, mert mind a vallás és tanulmányi alap előadói az országgyűléshez adott jelentéseikben, mind a vallás és közoktatási miniszterium a kilences bizottsághoz adott okmányaiban s előterjesztéseiben legfőbb érvelés mindig a jus patronatus védelmét használják, s e fenségi jog sértetlensége alá vonulva, minden bírálat ellenében védve hiszik magukat s terjesztik feudális nézeteiket. A konszultok tehát legyenek bölcsek a bölcseségben!

Térjünk vissza már most kitűzött tárgyunkra, az alapok és alapítványok feletti rendelkezés jogára.

Mondottam fentebb, hogy a vallás- és tanulmányi alapok s ezek jövedelmei felett a rendelkezési jog folytonosan Ő Felségét a királyt illette, ki a vallásalapot illetőleg, ennek kezelését előbb az udvari cancellaria, majd a helytartótanács kebelében alakított vegyes egyházi és világi bizottság által, a tanulmányi alapra nézve pedig ugyancsak a helytartótanács kebelében alakult studiorum commissio által gyakorolta.

Azonban Ő Felségének ezen kizárólagos joga az alkotmányosságnak II. Leopold alatt történt visszaállításával azonnal tágulni kezdett, s az országgyűlések

is igyekeztek magoknak befolyást szerezni úgy ezen alapok, mint az ezeken nyugvó tanügy feletti rendelkezésre. Mindjárt a következő 1790—1-iki országgyűlés 15. c. szeriut, a Karok és Rendek Ő Felsége beleegyezésével elhatározták, hogy egy országos bizottság küldessék ki, mely a nemzeti nevelés főbb elveit s rendszerét állapítsa meg, s munkálatát az országgyűlés felülvizsgálata alá terjeszse, hogy az jóváhagyás után a törvények közé becikkelyeztessék. Ugyanezen országgyűlés 67-ik cikke szerint a Karok és Rendek Ő Felsége beleegyezésével országos bizottságot küldöttek ki egy tuzetes javaslat kidolgozására a végett, hogy a Ratio educationis által megállapított tanrendszer mikép módosítandó, közakadémiák, tápintézetek, közalapítványok, a hazai ifjúság nevelésére tett ösztöndíjak mikép kezelendők, mikép állittassék fel egy tudományos akadémia, katonai intézet, műegyetem s ezek miféle alpból tartassanak fel. Majd az 1807-iki országgyűlés sérelemkép említi föl, hogy az új tanrendszer dicasteralis úton az országgyűlés beleegyezése nélkül hozatott be, s Ő Felsége meg is igéri, hogy e sérelmet legközelebb orvosolni fogja. Majd az 1827-ik országgyűlés új küldöttséget nevez ki egy országos tanügyi munkálat készítésére, mely küldöttség munkálatát az 1831-iki országgyűlésnek be is terjesztette.

Mindezekből tehát világosan láthatjuk, hogy miután országgyűléseink ezen intézkedései a becikkelyezés által törvény erejüekké váltak, valamint az alapítványok feletti rendelkezés, úgy az azokon nyugvó tanügy feletti rendelkezés is nem kizárólag a korona fenségi joga volt, hanem abban az országgyűlésnek is volt minden időben beleszólása, s habár azok kezelése közvetlen a koronát illette is, de azok rendelkezési jogáról az országgyűlés soha le nem mondott.

Majd jött az 1848-ik év, a csodák amaz éve, honnan a magyar nép összesége nemzeti életét számíthatja, mely nagyszerű alkotásaival állami és társadalmi intézményeivel a fenségi jogokban is nagy változást idézett elő. A független magyar felelős miniszterium felállítván, mindazon ügyek, melyek eddig a cancellaria, helytartótanács s királyi kincstár körébe tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna s általában minden egyházi, polgári, kincstári és katonai ügyek az illető miniszteriumok ügykezelése alá adatván, ezen alapok és alapítványok kezelését, mint saját körébe tartozót a vallás és közoktatásügyi miniszterium vette át, s azt három évtizeden keresztül Ő Felsége főfelügyelete mellett országgyűlési felelősség nélkül kezelte, 1880. május 21. óta pedig Ő Felsége által, mellé egy 15 tagból álló véleményező testület neveztetvén ki, ennek ellenőrzése mellett, szintén országgyűlési felelősség nélkül kezeli.

Itt van tehát az idő, hogy ezen alapok és alapítványok rendeltetése és jövő kezelése felett az országgyűlés határozzon. Miként fog határozni, előre meg nem mondhatjuk. De azt biztosan állíthatjuk, hogy ha érti alkotmányos hivatását, másképp nem határozhat, mint a parlamenti kormányzás elvei és követelményei szerint. Az 1848: III. tc. 37. §-a azt tartalmazza, hogy a miniszterium az ország jövedelmeinek és szükségeinek kimutatását s általa kezelt jövedelmekről való számadását országgyűlési megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett évenként az alsó táblánál bemutatni köteles s ezen törvény alól az alapok és alapítványok kezelése sincs kivéve. A honnan következik, hogy a vallás és közokt. miniszter ez alapok és alapítványok jövedelmeiről és kiadásairól szóló előirányzatot is jövőre országgyűlési tárgyalás alá terjeszteni s azokról szóló számadását or-

szágyúlési megvizsgálás alá bocsátani tartozik, annyival inkább, mert ki figyelmesen végig lapozza a kilences bizottságnak ez alapok és alapítványokra vonatkozó 1877-ben Ő Felségéhez intézett felterjesztését, abban ezen alapok és alapítványok kezeléséről oly dolgokat fog észrevenni, melyek sem az alapok és alapítványok céljaival s rendeltetésével, sem az állam érdekeivel össze nem egyeztethetők. És még csak kérdőre sem vonhatja az illetőket az országgyűlés, mert mindenütt Ő Felsége patronatusi jogának védelme alá vonulnak s annak sértetlensége alatt teljes biztonságban érzik magukat. Az 1848-ki codificatio vagy törvény, vagy nem. Ha nem törvény, mint haszontalan lomot tűzbe kell dobni. Ha törvény, első sorban a törvényhozásnak kötelessége azt minden pontjában érvényesíteni és megtartani; különben ne kívánjon tiszteletet az állampolgároktól a törvények iránt, ha maga azt meg nem tartja.

Azonban ha e kérdés kedvező megoldása az állam érdekeit kielégítené is, a felekezetek érdekei még ez által nem lennének kielégítve. Az 1848: XX. tc. 2-ik §-a elvben kimondotta minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül a tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot; 3. §-a pedig megállapította, hogy minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségei közállamalmi költségek által fedeztessenek, a következő törvényhozásnak hagyva fel ez elvnek részletes alkalmazását, s a mennyire az állam viszonyai engedik, keresztülvitelét. Ha ezek is törvények, minthogy elvitázhatatlanul azok, most van az idő, hogy ezeknek is az országgyűlés életet adjon vagy legalább arra az utat előkészítse az által, hogy az állam által alapított közvagyon jótéteményében minden vallásfelekezetet egyiránt részesítsen. Mert a mily kirívó ellentétet képeznek

jelen alkotmányunk újabb életképes elemeivel szemben a feudalismus maradványai: épen oly kiáltó anomalia az, hogy a tökéletes vallásegyenlőség és viszonzosság törvénye dacára, az állam valláserkölcsi és nevelési célokra alapított közvagyont mai nap is még mindig egy kiváltságos felekezet élvezi. A magyar törvényhozás nyíltan bevallotta a világ előtt ama törvényekben interconfessionalis jellegét, ez elvet többé megtagadni nem szabad, a nélkül, hogy magát a világ megrovásának ki ne tenné. Gondolják meg továbbá komolyan, hogy hazai viszonyaink között különösen a magyar protestantismus érdeke nem felekezeti, hanem államérvék. Ezen nemzetelem az mely sohasem csalta még meg a nemzeti szaladság benne vetett bizalmát, akkor sem, midőn saját honfiai testét marcangolták; ezen elem az, melyben jövőben is feltétlenül bizhat az állam a nemzetiségi üzelmek minden felül tóduló viharai ellenében. Ezen elemet nem gyöngíteni, hanem erősbitni államérvék, állami bölcsesség. Ma a magyar protestantismus, bevalljuk őszintén egy földhöz sújtott óriás, kit a szegénység súlya folytonosan gátol minden műveltségi mozgalmában. Áldozatkészsége nem hiányzik ma sem, mint ezt bebizonyította legközelebb is domesticája nagylelkű megalapításában. De mi ez a korszellemtől követelt műveltségi szükségéhez mérve? Egy homokszem az ocean fővenyében. Kötelessége tehát az államnak ily körülmények között inségben szenvedő gyermekein segiteni; kötelessége ezen közös országos alapokat minden felekezeti kiváltság megszüntetésével állami kezelés alá venni s azokból a vallásegyenlőség és viszonzosság elve szerint minden vallásfelekezet culturalis és tanügyi törekvését s intézményeit egyenlően segíyezni. Mert a mint az 1790--1-ik országgyűlés prot. felirata mondá: »az apának harmadik

gyermeke is épenúgy édes gyermeke, mint az első.« Ezt várja tőle az igazság és méltányosság, ezt várja a haza jóléte, nyugalma s jövő virágzása, ezt várja különösen a magyar prot. egyh., melynek annyi érdemeért és szenvedéseért a haza még mindig elégtétellel tartozik, sőt ezt várja a törvényhozás fejlődésének természetszerű logikája is, a mennyiben minden törvényhozó testületnek, ha az céljának megfelelni akar, törvényei tovább fejtesénél mindig azon alapot kell kiindulási pontul vennie, melyet mint legtökélyesebbet az eddigi törvényhozás elért. Ezen alap pedig nálunk e tárgyban egyedül az 1848-iki törvény huszadik törvénycikke. És ha a jelen országgyűlés, minden jog és méltányosság ellenére ez alapok és alapítványok hasznalatát továbbra is egy kiváltságos felekezet monopoliumául hagyná: a törvény előtt ugyan meghajolni kötelesség, de egyszersmind kötelességük a kizárt felekezetek képviselőinek e jogtalanság ellen, minden pártérdeket félretéve közösen tiltakozni, hogy megmentsék legalább a jogot a jövő nemzedék számára.

Végül határozottan tiltakoznunk kell az alapok és alapítványok kérdésének azon megoldása ellen is, melyet a vallásalap előadója az 1874 ik évi külön véleményében nyilvánított, miszerint „bárminő legyen a meggyőződés, melyet a bizottság és netán később a képviselőház az anyagi jogkérdésre nézve magáénak valland, alaki tekintetben a kérdés tetteges megoldására vezető minden egyoldalú lépést, történjék az bár az egész törvényhozás részéről, előre illetéktelennek és sérelmesnek fogná nyilvánítani“; Deák Ferencnek az 1868-iki országgyűlés 112. ülésében, az egyetemi alapokra vonatkozó azon véleményével támogatván állítását, miszerint: »az egyetemi alap tisztába hozatalát máskép nem lehet eszközölni, mint úgy, hogy a miniszterium a kath.

egyházzal tisztába hozza, hogy az alapítványok közül, melyik tisztán katholikus, melyik kérdéses, melyik állami alapítvány; és vagy megegyeznek, vagy nem, mindkét esetben a miniszter jelentését beterjesztendi az országgyűlésnek, s az országgyűlés vagy elfogadja vagy elhatározza, hogy micsoda bizottság által intéztessék el a fennforgó jogi kérdés. « Mindkét vélemény ellen, mondjuk, határozottan tiltakoznunk kell, egyrésztől azért, mert a törvény előtt meghajolni minden honpolgárnak, még magának a fejedelemnek is, szent kötelessége; I. Ferenc királyunknak X. Károlyra mondott jellemző mondanása szerint: »a mit egyszer megadtunk s azt visszavonjuk, vagy meg nem tartjuk, azt hitszegés«; másrésztől azért, mert ily nagy horderejű, úgy az államot, mint annak polgárait mélyen érdeklő ügyben semmiféle delegatum judicium ítéletét el nem fogadjuk, a magyar közjog egyik régi axiomájára támaszkodva: *acta majestatis et legislativae potestatis judicio non subsunt*. Deák Ferenc véleményére pedig ugyancsak Deák Ferenc véleményével felelünk, ki, mint igazságügyminiszter, 1848-ban a képviselőház 9-ik ülésében tartott beszédében a kath. egyházi javakra nézve így nyilatkozott: »ne hasonlítsa ezeket össze senki a magán alapítványokkal, mert a kath. alapítványoknak nem csekély része a status javaiból adatott ki már Szent István által azon jószágokból, melyeket a statusközszükségének fedezésére szakítottak ki eleink akkor, midőn az országot felosztották«, és nagyobb nyomatékul megtoldjuk azt még Klauzál Gábor miniszternek ugyanakkor történt nyilatkozatával: »Attól félnek sokan, hogy a kath. roppant fundatiókat nem szabad érinteni; ezeket nem csak szabad, hanem kell is érinteni, mert ezek oly javakból állanak, melyek akkor adattak a nevelésre, midőn még egy vallás volt Magyarországon.«

